

Buzhylova V. M., Kurohlo N. I., Kior I. F.

Gagauz dili

cümnä üüretici kurumnarı için,
angılar üürenerlär ukrain dilindä
5-ci klas

Бужилова В.М., Курогло Н. І., Кіор І. Ф.

Гагаузька мова

для закладів загальної середньої освіти
з навчанням українською мовою
5 клас

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Чернівці
„Букрек»
2018

УДК 811.512.165(075.3)
Б 90

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ від 10.01.2018 р. № 22)*

*Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено*

Бужилова В. М., Курогло Н. І., Кіор І. Ф.
Б 90 **Гагаузька мова** для закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою. 5 клас / В. М. Бужилова, Н. І. Курогло, І. Ф. Кіор. – Чернівці: Букрек, 2018. – 176 с : іл.

ISBN 978-966-399-989-0

УДК 811.512.165(075.3)

Buzhylova V. M., Kuroglo N. I., Kior I. F.
Б 90 **Gagauz dili** cümna üretilici kurumları için, angılar ürenerlär ukrain dilindä. 5-ci klas / V. M. Buzhylova, N. I. Kuroglo, I. F. Kior. – Çernovtı: Bukrek, 2018.

ISBN 978-966-399-989-0

УДК 811.512.165(075.3)

ISBN 978-966-399-989-0

© Бужилова В. М., Курогло Н. І.,
Кіор І. Ф., 2018
© Видавничий дім „Букрек», 2018

Giriş

§ 1. DİLİN MAANASI HALKIN YAŞAMASINDA. UKRAİNANIN DEVLET DİLİ

1. Sesleyin, sora okuyun teksti. Neçin Ukrainaya deniler çok dilli devlet? Angı milletlär yaşêêr bizim Ukrainada, nesoy ilerleer onnarın kulturası? Neçin ukrain dilini lâüzım hepsiciimiz islää bilelim.

Ukraina – çok dilli devlet

Büünkü Ukraina – çok dilli devlet. Burada lafederlär seksän sekiz dildä. O ukrain, rus, belorus, urum, moldovan, bulgar, gagauz hem çok taa başka türlü dillär. Ukraina devleti ön verer hepsi milletlerin kultura ilerlemesinä. Ukrainada var millet şkolaları, presa, radio, teatralar, kiyat tiparlaması türlü dillerdä. Herbir milletin var hakı sözleşmäâ hem üürenmäâ ana dilindä. Hepsi yaşayannar Ukrainada düşer pek islää bilsin, ilerletsin ukrain devlet dilini. (*Uşak enşiklopediyasından „Ukraina”*).

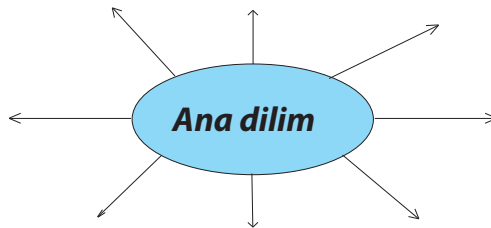
Millet Devlet
Halk
Hak
Ilerlemää
Sözleşmää
Devlet dili

Memleket
Ayozluluk
Cümnä
Uygun söz

2. Okuyun anılmış insannarı düşünmeklerini dilin lâazımnı için. Nesoy dilin maanası bizim yaşamamızda? Ne sölärdilär ana dili için bizim ukrain hem gagauz yazıcılarımız?

1. En büyük hem paalı ilik herbir halkta – onun dili (Panas Mirny).
2. Koruyarak ana dilini, halk koruyêr kendisini. (O. Ponomariv).
3. Dil – o herbir milletin canı, onun ayozluluu (I. Ogienko).
4. Herbir dil – halkın varlı. O yardım eder taa islää anamaa insanı onun geçmişindä hem gelecek vakıta. (M. Koçerga).
5. Akına sevgi memleketinä olmaz, sevmäzkenä ana dilini. (G. Gaydarci).
6. Suuk duyguylan ana dilinä, umursuz yaşayan insan yabandır (G. Gaydarci).

3. Bütün klaslan birerdä hem birdän söyleyin lafbirleşmesi-ni: ana dilim! Düzün onnan asoñiañya kartasını.

4. Çevirin rus dilinä uygun sözü. Nesoy annêersınız onu? Kayılsınız mı bu bakışlan? Inandırın bakışınızı.

„Dilsiz insan sözleşmesi olamaz, sözleşmeksiz sä olamaz cümnä, hem insan da”, – sölemişti bilgiç-lingvist A. Reformatskiy.

5. Okuyun şiir sıralarını. Açıklayın bir cümläylän, angı dilin kalitesi için söz gider onnarda. Yazınız.

Кадр із кінофільму "Вечори на хуторі біля Диканьки", 1961 р., режисер Олександр Рад

Dilim! O yıldızlı lafınnan
Gercik poeziya duuêr,
Hem Allahtan ustacılınnan
Gerçek cümbüş annadılêr.

Bu ayozlu Bucak erdä
Gezer halkım adım-adım,
Yalpak günün serinniindä
Içer lafi yudum-yudum.

6. Çevirin gagauz dilinä V. Suhomlinskiyin laflarını. Yazın teftelerinizä.

Якщо ви користуєтеся словом неточно, це те ж саме, якби замість відточеного олівця на уроці малювання ви користувалися б цвяхом (В. Сухомлинський).

7. İş çiftlerdä.

Düzün iki kişi arasında dialog temaya görä „Bän poliglot?“ Açıklayın fikirlerinizi, annadarak biri-birinizä, kaç hem ne-soy dillerdä siz lafedersiniz aranızda, şkolada, aylenezdä. Yapın çıkış, neçin islää bilmää çok dil.

8. İevdeki iş. Yazın kısa yaratma.

- 1-ci grupa – „Bizim aylä dilimiz“
- 2-ci grupa – „Kaç dil sän bilersin, okadar keret insansın“
- 3-cü grupa – „Neçin bän üürenerim ukrain, rus hem gaga-uz dilleri?“

LAF – INSANIN FIKIRI, DUYGULARI, CANININ DADI.
TATLI LAF, BAL GIBI, AKÊR INSANIN AAZINDAN.
ACI LAF TIKENNEDER, SARSIDÊR BÜTÜN TENİNİ

HALKIN ARIFLIK DÜNNESİ. SÖLEYİŞLÄR

1. Bir dildä var iki türlü dat.
2. Çok i, da az sölä.
3. Çok bil, da az sölä.
4. Dilin kemii yoktur, ne istärsä söleer.
5. Kırk lafta bir lafını olur seslesin. (V. Moşkovun folklor kolektiyasından)

§2. TEKRAR SÖZ PAYLARI GAGAUZ DİLİMİZİN ZENGİNNİİ

9. İ. Okuyunuz demekli şiiri. Angı laflar göstererlär dilimizin göze-lliini, kuvedini? Neylän avtor yaratırê ana dilini?

Ana dilim
Ana dilim – tatlı bal,
Salkım çiçää kokusu,

Şırasını üklü dal
Vermiş gömeç dolusu.

Ana dilim – gözäl ses,
Maanä-türkü avası.
Onu işidän herkez
Doymaz, geçmâz avazı.

Ana dilim – gevrek söz,
Uygun dizili sedef,
Ürük fikir ona öz,
Kefimä verer hep kef.

Onsuz hiç geçmâz açlım.
Kuru kalır masalım,
Onsuz hiç olmaz saalım,
Kısır gezer akılım.

Dili läüzım bilelim,
Biz ona evlat inanız,
Dili hiç kaybetmeyelim.
Salt onunnan biz insanız.

D. Tanasoglu

gömeç – бджолині соти

avaz – ехо

gevrek – тендітний

sedef – перли, намисто з перлів

ürük – швидкий, жвавий, блискавичний

öz – зміст, сутність

kef – настроій; *тут*: натхнення

➤ ***Annadınız, neylän taa var nasıl araştırmaa ana dilini?***

➤ ***Tanişınız eni lafların maanasınnan. Düzünüz birinnän cümlä da yazınız onu tefterlerinizä.***

➤ ***Yazınız teksttän hepsi adlıkları***

10. I. Okuyunuz teksti. Ne için annadılêr onda.

Ana dilimizin zenginii

Allahın büyük izininnän verilmiş gagauz halkımıza bizim gercik hem şıralı ana dilimiz. Herbir gagauz şairi şannêr kendi şiirlerindä ana dilini. Nesoy uygun hem diil sıradan, bir taanä laflar bulêrlar avtorlar, annadarak kendi derin sevgilerini dilimizä! Anılmış şiirdä „Ana dilim” Dionis Tanasoglu şaşêr onun bal gibi tatlılına, onun melodiyalına, gevrekliinä, uygunuuna. O her kerä, taazä çiçek gibi, büüler kendi bürcü kokularınnan.

Ana dilimizin zenginiiini D. Tanasoglu açıkladı poetik lafların yardımınnan: „tatlı bal”, „salkım çiçää kokusu”, „gömeç dolusu”, „türkü avası”, „dizili sedef”, „gevrek”, „ürük fikir”. İnsan dilsiz aaç, saalıksız. Hepsimizin borcumuz – koruyalım Ana Dilimizi, angısı ölä derin, ölä sıcak, okadar zengin hem gözäl.

➤ ***Ayırınız hepsi nişannıkları, yazınız onnarı tefterlerinizä. Düzünüz onnarlan lafbirleşmesi. Bir lafbirleşmesinnän düzünüz cümlä.***

➤ ***Gösteriniz kendi sevginizi ana dilinä kısa yaratmalarda.***

➤ ***Çekediniz bölä: „Var mı nasıl sevmemäü ana dilini? Yok nasıl!...” Devam ediniz.***

11. Bitirdiniz cümleleri.

1. Biz üüreneriz ana dilimizi
2. Dilin yardımınnan insan
3. Bän doyamêêrim seslemää ...
4. Ana dilimizin en sıcak lafları: „mamu”, „ana”, „boba”, „güneş”,
5. Bän kısmetliyim, ani ... !

12. Okuyunuz. Annadınız.

Gagauzlar büün kendilerini bir halk bilerlär hem sayêlar, neçinki onnar binnärcä yıl koruyabilmişlär o zenginnikleri, ani dedelerindän kalmış.

Büünnän-büün gagauzlar dünnedä var. Asirlär boyunca gagauzlar kendilerini koruyabilmişlär, neçinki onnarın büyük kulturası varmış. Bizim dedelerimiz kendi dilini, adetlerini korumuşlar. O üzerä da gagauzların var kendi kulturası, dili, dini, adetleri, türküleri.

Belliediniz işlikleri.

13. Koyunuz läüzimni işlikleri.

1. Dooru laf fayda
2. Çok laf dermendä da
3. Tatlı laf para
4. Makar yaarın öläsin – büün

(üüren, geçmeer, etmeer, getirer)

14. Okuyunuz. Nedir tekstin öz fikiri?

Çok asirlär, üzlärän yıllar aazdan-aaza, ihtiärlardan – gençlerä geğer paalı sedef gibi, gözäl gagauz dili.

Halkımızda var legenda...

Evelki vakıtta yaşarmış bir padişaa. Onun varmış büyük zenginnii. Ama anılmıştı o diil varlınnan, anılmıştı etişmeli kızın güzelliinnän.

– O nicä gün duuması, – deyärmiş birkaçı.

Başkası annadarmış:

– Öbürleri deyärmiş:

– Göz açık bakışı insanın üreeni ateş içinä sokarmış. Kim işitmiş onun türkülerini, üreenä saalık kabletmiş: o sesi durmuş hem üsekmiş, nicä çöşmä sızıntısı, nicä kuş uçması.

Bu padişaa – benim gagauz halkım, onun kızı – benim ana dilim!

➤ ***Bulunuz verilmiş tekttä türlü söz paylarını. Yazınız onnarı ayırı-ayırı.***

15. Evdeki iş. Yazın, belliedin söz paylarını.

Deniz gibi sonsuz, güçlü, derin benim ana dilim... Sendä – asirlerin fikir ariflii, sendä – binnär yılların akılı. Benim canımın arfası! Severim senin sesli türkülerini, üreeni koparan cümbüşlerini, senin lafların avasını! Benim kuytum, severim

senin kuytuluunu hem yalpaklını. Sän, güneş gibi, yısıdêr-sın kendi sıcaklınnan. Benim akıllı üüredicim! Çaarêrsın, büülersin, çekersin kendi sıcak dalgalarına. Sän varsın doo-ruluk, naamuzluk, gagauz halkın gözelli hem hatırlı. Kal bölä herzamannara, benim ayozlu, sevgili gagauz ana dilim!

HALKIN ARIFLIK DÜNNESI. SÖLEYİŞLÄR

1. Adamı sözdän var nicä tanımaa.
2. İi sözlär havezlään sesleniler.
3. Söz gümüşsä – susmak altındır.

§3 LAF KURULUŞU (TEKRAR) GAGAUZ DİLİMİZİN ZENGİNNİİ

ÇOK DILLI DEVLET

16. Okuyun, çevirilin gagauz dilindän rus dilinä.

1. Gagauz dilimiz zengin hem düzgün bir dil.
2. Bizim dilimizdä var nicä kolay, uygun lafetmää, göstermää en derin duygularını.

3. Dilimizdä yazılı artistik yaratmaları, yazılı hem çevirili Allahın kiyatları.
4. Ukraina devletin Konstitütyası da çevirili gagauz dilimizä.
5. Dedelerimizdän kalmış pek zengin folklor yaratmaları: masallar, halk türküleri, legendalar, cümbüşlär, söleyişlär, bilmeycelär.
6. Bölä bir dil yok nasıl saymaa fukaara dil.
7. Ana gagauz dilimizi läazım üürenmää, bilmää, kullanmaa lafetmektä hem yazmakta.

➤ *Ne için annadêrlar cümlelär? Kayılsınız mı? Inandırın.*

- 17. Okuyun şiiri ana dilimiz için. Neredän gelmiş ana dilimiz? Nedän peydalanmış? Bulun cevap avtorun sıralarında. E siz nesoy düşünersiniz? Inandırın bakışlarınızı.

Ana dilimiz

Ne zamandır – bellisiz,
Gelmiş bizä dilimiz.
Gelmiş yokkan sesimiz
Da yapmış bizi o biz.

Gelmiş derin eveldän,
Pütürcekli ellerdän,
Puluktan, tutaklardan,
Arpadan, boodaylardan.

Sanki taa ne erlerdän?
Beki, telli gelindän,
Beki, kaval sesindän,
Kolaydan hem zorlardan?

Geler o oynunnardan,
Becerikli azlardan.
Dünür bekleyän kızlardan,
Hem kaba somunnardan.

Oglanın sürüsündän,
Masaldan hem türküdän...

N. Baboglu

"Мова любові", Олена Новосвіт, 2011 р.

➤ ***Getiriniz aklularınıza, nesoy paylara bölüner laflar. Çıkarınız tekstän afiksli hem afiksiz lafları.***

18. Okuyun. Gösterin tekstin öz fikirini. Neylän baalı herbir halkın dili hem literaturası? Olur mu istoriya halksız? E halk istoriyasız, dilsiz, kulturasız.

Herbir halkın dili hem literaturası istoriyaylan baalı. Nasıl yok istoriya, ölä da yok halk istoriyasız, dilsiz, kulturasız. Yok küçük halk, küçük dil, küçük kultura, ama var sayısı az milletlerin dili, literaturası, kulturası. Gagauz halkı onnarın biriydir. Onun var uzun hem zengin istoriyası, o üzerä da gagauzların derin köklü kulturası, literaturası.

➤ ***Laflarda halkın, halksız, istoriyasız, dili, dilsiz, kulturasız, literaturası, gagauzların, köklü belliedin kökleri hem afiksleri.***

19. Aşağıdaki laflarda bulunuz afiksleri da ayırın onları köklerden bir çizgiyle. Lafları teftelerä yazın

Bukvalar, kiyatlar, tefteler, gagauzlar, morfemalar, afiksler, devletler, milletler, yazmaklar, okumaklar, dedeler, masallar.

20. Lafları kök hem afiksä pay edin

Açlar, söledi, okudu, kıra, teftera, baktı, annattı, insanlık, üstüde, şkolada, başleer, geldi, işitti, duydu, uçaklık, gazetalar.

21. Afikslerle düzün laf

lı – lu: kat-lı, su-lu, ...
suz – zız: korku-suz, kiyat-sız, ...
er – er: yap-er, ver-er, ...

22. Aşağıdaki lafları teftelerinizä yazınız, noktaların erinä uyar afiksleri koyunuz.

Annat..., üüren..., göz..., umut..., kısmet..., güneş..., bulut..., yıldız..., uçak..., gül..., çiçek..., başca..., saalık..., yardım... .

23. Aşdeki iş. Aşağıdaki masal parçasını okuyun. Teftelerinizä yazınız on afiksli laf hem on da afiksiz. Laflarda belliedin kökleri hem afiksleri. Nasıl düşünersiniz, ne oldu sora? Bitirdin masalı. Haliz halk masalın ötesini okuyabilirsiniz kiyatlarınızın bölümündä kendibaşınıza okumaklar için.

Zaman zamandaykana, başak samandaykana, bän sallan-
gaçtaykana, dădu delikannykana, bobam da taa duumamış,
anam yola çeketmiş da bu masalı işitmiş.

Bir vakıt varmış, bir vakıt yokmuş – varmış bir dăduylan
bir babu. Varmış onların bir zararlı Kedileri.

Yapêr babu bir kerä sarma da atêr onların sobaya, fırına,
pişinnär. Kedi, açıp sobanın kapaanı, çekeder datmaa sar-
maları. Ama ölä dadını bulmuş sarmaların, ani dada-dada
bitirer onların. (*Gavril Gaydarcını folklor kolektiyasından,
masaldan „Beş dost”*)

HALKIN ARIFLIK DÜNNESİ. SÖLEYİŞLÄR

1. Çok yaşayan çok bilmâz, çok gezân çok bilir.
2. Akıllı bakêr ateşä, ahmak – tencereyâ.
3. Akıl yapêr – kafa çeker.
4. Çok laf dermendä da geçmeer.
5. Susmak demiri kırêr.

§4 SİNTAKSİS HEM DURGUÇLUK NIŞANNARI TEMA. LAFBİRLEŞMESİ. TEMEL HEM BELLİEDİCİ LAFLAR LAFBİRLEŞMESİNDÄ

24. Okuyunuz teksti. Koyunuz adını. Belliedili laflardan koyunuz soruş başka laflara, angıları annadêrlar, genişlederlär belliedili lafları. Lafbirleşmeleri yazınız.

Örnek: Yaz (nesoy?) şen

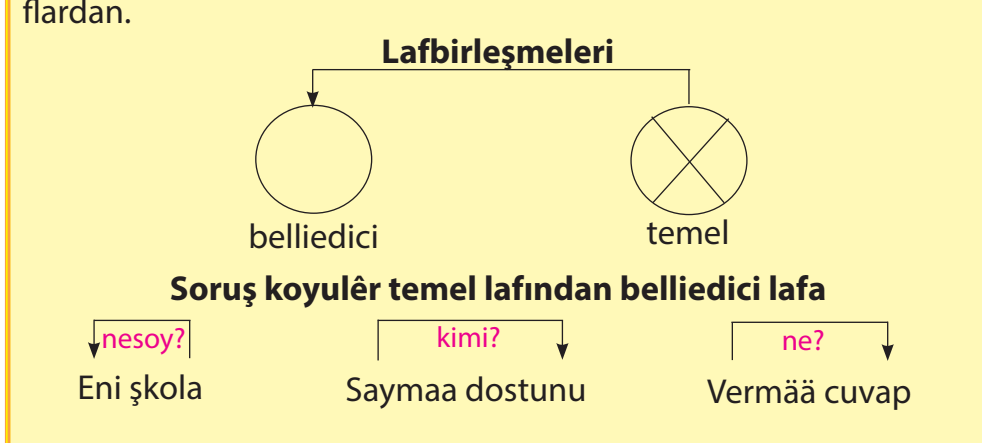
Şkola

Tez geçti şen **yaz**. Geldi ceviz ayı hem bizim hergünkü **gitmemiz** şkolaya. Sevinçli hem pek donaklı **karşıladi** o bizi. Biz da, olarak **şkolamızın** inanç **dostları**, **sevindik** bu karşılaşmaya. Büük **çiçek demetlerinnän** paalı **üüredicilerimizä** ilk Bilgi günündä biz **bastık** şkolanın **eşiklerinä**, sora girdik geniş **koridorlara**, açtık kapuyu aydınnık hem kuy-

tulu **klasımıza**. Hergün burada getirer bizä, üürenicilerä, eni, meraklı taazä **bilgilär**. Biz da havezlännarı **kablederiz**. Boşuna denmemiş söyleyiştä: „Bilgisiz **yaşamaa** – sade eri **kaplamaa**”...

Lafbirleşmesi deniler iki ya taa çok lafa, angıları taa doludan, nekadar bir laflan, annadêrlar predmetleri, onnarın nişanını, işi. Laflar lafbirleşmesindä baalı biri-birinnän maanalarına görä hem gramatikayca. Lafbirleşmesi kurulu iki paydan: temel hem belliedici laflardan.

25. Belliedin temel hem belliedici lafları lafbirleşmelerindä.

Koyunuz soruş temel lafından belliedici lafa. Yazınız, koyarak noktaların erinä läüzimni bukvaları.

Şkolanın önünd.. , çiçek başç..sı, küüy..n ortasında, sport oy..nnarı, ayd..nnık klaslar, ..çkatlı yapı, tertipli kabinetl..r, g..zäl dolaylı, geni.. meydan, düzül.. uygun, biblioteka k..yatları, bü..k kiyat fondu, herbir kat..a.

26. Düzünüz kısa annatma şkolanız için. Kullanabilirsiniz lafbirleşmelerini yukardaki iştä.

27. Nesoy laflar baalı lafbirleşmelerindä? Var mı nasıl hepsi laflarlan düzmää lafbirleşmesi? Neçin? Düzünüz lafbirleşmeleri o laflarlan, angılarinnan uyêr.

1. Biyaz, kara; kismet, pışirmää; islää, prost ; devlet, klas; üürenmää, buluşmaa; tuz, tatlı; kullanmaa, açmaa; çiçek, sport; kalın, incä.

2. Şkola, başça; uşaklar, seslär; okumaa, kiyt; meraklı, annatmalar; buluşmaa, yortu; gitmää havez; yazmaa, kırnak; klas, bizim; ana, dil.

28. Inandırın, ani belliedili laflar diil lafbirleşmesi.

1. Şkolanın başçasında büüyer çiçeklär.
2. Aydınlık klaslarda biz üüreneriz havezlän.
3. Geniş meydancıkta uşaklar oynêrlar voleybol hem başka sport oyunlarını

Tutunuz aklınızda!

Subyekt hem predikat – cümlä, ama diil lafbirleşmesi.

29. Evdeki iş. I. Okuyun teksti. Annadın. Kayılsınız mı ihtyar uurediciylän?

Bir **ihtyar üüredici** yaşaardı yalnız. **Onun üürenicileri** hanidän büüdülär, ama onnar kendi üüredicisini unutmazdılar.

Bir kerä üürediciyâ geldilär iki çocuk da dedilar: „Bizi analarımız yolladı **dolaşalım Canabinizi** hem yardım edelim evdeki işlerinizi yapmaa.” Üüredici **yalvardı çocuklara** doldursunnar boş kadayı suylan. Bu kadanın yanında, skemnâ üstündä, vardı iki boş kazan hem bir da büyük finî, aacın dalında da asılıydı bir pek küçük oyuncak kazancı. O kazancık ilindi, nicä tüücäöz. Çocukların birisi aldı büyük teneki kazanı, da **yollandı pınara** dooru, öbürü sä aldı aacın dalından küçük kazancı da kaçarak gitti dostunun ardına.

Açan kada artık dolduydu suylan, üüredici çaardı ikisini da çocukları içeri. „Saa olun!” – onnara dedi da koydu masa üstünä bir **büük çölmek**, dolu kuan balınnan, hem bir da filcan, genä dolu **kuan balınnan.**” Paylaşın balları ölä, nicä işi paylaştıydınız”, – dedi üüredici, gülümseyeräk. (K. Vasiloglu „Paylastirin ölä, nicä işi paylaştıydınız”)

30. Yazınız belliedili lafbirleşmeleri. Koyunuz soruş temel lafından belliedici lafa.

**Canabiniz
kuan balı
Bilgi günü
meraklı
donaklı
inanç dostlar
çiçek demetleri**

HALKIN ARIFLIK DÜNNESİ. SÖLEYİŞLÄR

1. Tuzu – ekmää i, ama akıllı sözü seslä.
2. Akıllı bakêr ateşä, ahmak – tencereyä.
3. Bakma üzünä, bak içinä.
4. Bilän bilsin, bilmeyän üürensın.
5. Bilän desın, bilmeyän sussun.
6. Biler, ne kedi gömmüş.
7. Bilgi – dipsız, kafadarlık – bitmesız.
8. Bilgi kazanacan – kendi maanalarını annaycan.
9. Bilgi kazanmaa – cebinä sedef dökmaa.
10. Bilgiç adam yavaş.
11. Bilgisi var, becermesi yok.

§5. CÜMLÄ, ONUN GRAMATIKA TEMELİ. İÇİNDEKİ MAANALARINA GÖRÄ CÜMLELÄR DÜNNEYİN GÖZELLİ. ANA TARAFIM

- 31.** Okuyun üç sıra laf. Neylän onnar ayırılêr biri-birindän? Söleyin laflar grupasını, lafbirleşmeleri grupasını hem cümleyi.
1. Tabiyat, şen, şaşêriz, denizlär, yıldız, üüsek, bayırlar.
 2. Siiretmää dolayları, sesli avaz, serin hava, gercik başça, göl boyu, zengin toprak.
 3. Ana topraamı bän doyamam siiretmää.
- 32.** Okuyunuz teksti seslän. Kaçcümlä var onda? Düşününüz, baalı mı herbir cümleinin içndä laflar gramatikayca? Var mı herbir cümleinin kendi ayırı maanası? Var mı herbir cümleinin kendi intonaşıya sonu? Nesoy o nişannanêr cümleinin bitkisindä?

Papadiya

Sesleyiniz bir masal. Kasaba aşırısında, kâr yol boyunda, durarmış evcääz. Siz, elbetki, vardır gördüünüz o evceezi! Onun önündä var küçüräk başçecik, angısının dolayanında yapılı boyalı taftadan aulcuk. siiretmää.

Diil uzakta bu evcezdän, kär derenin boycaa-zında, kaba eşil ot içində, büüyärdi papadiyä. Gü-neş şılacıkları yısıdar-dılar hem sevärdilər onu. Kimsey görmäzdi hem denemäzdi onu sık otlarda; ama çiçecik kayıllıklan yaşaardı bu raatlıkta, canını uzanardı güneşçää, mayıllıklan bakardı ona hem sesläärdi, nasıl çalêr türkü neredä sä üüsekliktä – göktä cıvırlıga. O sansı bütün kendi üzünnän deyärdi:

– Baksananız bana! Bän ölä kısmetliyim!

(H. K. Andersenä görä)

Cıvırlıga Mayıllıklan

Annatmaa, haberlemää birbişey için, göstermää duygularını, danışmaa biri-birinä soruşlan, yalvarmaklan var nasıl sade cümlelerin yardımınnan.

Cümlä deniler bir ya birkaç laflara, angıları baalı biri-birinnän manalarına görä hem gramatikayca hem gösterelär bitirilmiş fikir. Herbir cümlenin var intonaşıya sonu. Cümlenin bitkisindä adetçä nokta, soruş yada şaşma nişanı koyulêr.

Cümlenin baş payları – subyekt hem predikat. Onnar cümlenin gramatika temeli.

Sölemäk neetinä görä cümlelär var nicä olsunnar annatma, soruş hem izin.

Cümlelerä, angılarında biz haberleeriz, annadêriz, söleeriz birbişey, deniler annatma cümlä. Cümlelerä, angılarında sorulêr birbişey için, soruş cümlesi deniler. O cümlelerä, angılarında gösteriler lafedenin yalvarması, istemesi, nasaatı ya sımarlaması, deniler izin cümlä.

Annatma, soruş, izin cümlelerin bitkisindä düşer koymaa şaşma nişanı ozaman, açan onnar duygulu sölenêrlär. Bölä cümlelerä deniler duygulu yada şaşma.

33. Okuyun lafları. Düzün onnarlan cümlä. Yazın cümlekeri tefterlerinizä. Baalamaa deyni lafları bireri, ne läüzim yapmaa?

1. Bän, gölümüz, sevmää, üzmää, bizim.
2. Yıldızlar, altın, bakmaa, er, gök.
3. Güneş, yalabık, şılacıklar, oynamaa, su üstündä.
4. Güz, kısılmaa, artık, günnär.

34. Yazın ukrain hem rus dilindä gramatika termineri, kullanarak lafları parantezalardan.

Cümlä – ...,

Baş payları – ...,

Subyekt – ...,

Predikat – ...,

(Для довідок (укр. м.): речення, підмет, присудок, головні члени речення.

Для справок (рус. яз.): главные члены предложения, сказуемое, предложение, подлежащее.)

35. Sesleyin teksti, sora demekli okuyun. Nesoy garmoniyalı kıpımlar baaşlêr bizä buluşmak tabiyatlan? Neyä şaşêrsınız siz, siirederäk onu?

Yaratmış Allaa gözelli

*Bän severim seni, dünnää,
Kusursuzsun, hiç yok maana,
Olur mu sevmeyän seni insan,
Herkezinä vermişin birär can.*

Bak dolaylara! Ne gercik dünnää, angısında biz yaşêeriz!
Nesoy garmoniyalı kıpımlar baaşlêr bizä hergünkü buluş-

mak tabiatlan! Aara da bul o gözelli herbir küçücük yaprakta, çiçeciktä.

Çiçek! Bulunmaz ölä resimci, angısı yaradar onun nazlılığını hem gücülä titiremesini ilin lüzgerciktä. Yok ölä boyalar, angıları var nasıl göstereceğin çiçeğin gerçek büülü benizlerini! Bulamazsın lafları da, angılarının var nasıl yazdırmaa çiçeğin bitkisiz mayıllını.

Açık maavi gök, uçuşan, beyaz kaba pamucak-lar gibi, bulutlar, parlak güneşin şılaması hem sı-caklı, üüsek bayırlar hem dalgalı denizlər, gök kuşaan renkleri, sesli kuşlar hem türlü hayvannar, böceciklər...

Ama nasıl taazelik havada yaamur yaamasından sora, nasıl bürcü kokular! Yaratmış gözelli Allaa – yapmış, düzmüş ölä, ani doyamaylım siiretmää onu, şaşalım, sevinelim. Savaşalım biz da üreklerimizdä taşımaa gözelli, paklıklı, duygu taazelii.

➤ ***Bulun da okuyun teksttä dooru intonaşiyaylan duygulu (şaşma) cümleleri. Nesoy durguçluk nişanı koyulu onnarın bitkisindä? Düzün birär duygulu (şaşma) cümlä bizim Bucak tarafımızın gözelli için.***

Garmoniyalı kıpımlar
Duygu

36. Okuyun demekli teksti. Annadın, nesoy gecelär Bucakta. Cümlelerdä gösterin baş paylarını, çizip altlarını. Nesoy bu cümleler maanalarına görä? Intonaşiyaylına görä?

Käämil gecelär Bucakta! Açılarda hiç bir yapracık ta titirämeer! Yavaşıcık yatêr türlü- türlü dikiştä yamalar gibi meralar. Ilin lüzgercik soluklandırêr, getirer gözäl kır çiçeklerin kokularını. Bülbüllär çalêrlar yakında, ilerdä yalabıyêr göl. (*Stepan Bulgar*)

37. Okuyun demekli şiiri. Annadın, nesoy Bucakta sabaa. Belliedili cümledä gösterin cümlä paylarını. Angı söz paylarına çekiler bu laflar? Düzün bir kısa annatma „Bucakta sabaa“.

Bucakta sabaa

Birkimsey sorsa:
«Ne gözäl heptän?»,
De ona kısa,
çok düşünmedään:
«Bucakta sabaa!»

Hoş geldin bizä
hem bütün küüyä,
herbirimizä
sän verdin seläm!»

Gün duudu, sesli
uyandı Bucak.
«Hoş geldin, eni
gün hem yaşamak!

Birkimsey sorsa:
«Ne gözäl heptän?»,
De ona kısa,
çok düşünmedään:
«Bucakta sabaa!»
(*Stepan Kuroglu*)

- 38.** Yazın cümleleri. Belliedin baş paylarını. Yazın parantezalarda, nesoy bu cümlelär maanalarına görä? Intonañıyaya görä?

1. Kuzucuk yaklaştı ahırcaa, uzattı incä enseciini da yımı-şacık dudaklanndan çekti bir yapracık. (*S. Bulgar*).
2. İlin saurardı kaar. Gökteki şılaklardan ortalık şılardı zambak şılaannan. (*S. Bulgar*).

3. – Aman, mari-i-y, naşey bu gökün delii heptän mi açıldı?
(*N. Baboglu*).
4. Sölesänä, Vasi dädu, neylän sän bu aaçlarını besleersin,
yıslêersın, da onnar bölä gözäl olmuşlar? (*K. Vasilioglu*).
5. Bakın aya bu gecä: tutuşup-yanêr sansın, kızarmış sini
nicä... (*S. Kuroglu*).
6. – Bucakta güneş taa yalpak, taa cömert, taa sıcak.
(*M. Köse*).
7. – Kim çalışêr, onun işleri islää olêr! (*S. Bulgar*).

39. Okuyun cümleleri. Dooru mu onnar kullanılmış? Doorudun yannişlıkları

1. Yapraklar sararmıştılar hem kızarmış.
2. Bän açtım pençereyi da görärdim maavi bulutları.
3. O istämeer üzmemää gölä.
4. Bän sabaalen gitmiştim suya.
5. Yollansana bana bir haber?
6. Açınız taa tez tokatı!
7. Biz diktik başçada fidannarı da sora, açan yaamur başla-
dı, gitmiştik saçakın altına

HALKIN ARIFLIK DÜNNESİ. SÖLEYİŞLÄR

1. Gözelliklän dünnädä yaşanılmêêr, ama kismetlän.
2. Çiçek açılırkan kokar, kuruduynan kokmaz.
3. Eni ay gibi görünersin, da genä kaybelersin. (*V. Moşko-
vun folklor kolektiyasından*)
4. Aaç gözäl dallarınnan, adam – yaptıklarınnan.
5. Güneşsiz ot ta bümüz.
6. Herbir otçaaz da güneşä uzanêr.

BILMEYCELÄR

1. Denizleri – susuz, daaları – aaçsız, küüleri – evsiz.
2. Yazın – giimni, kışın – çıplak. (nadif, atrak)

§6. SADÄ HEM KATLI CÜMLELÄR. DURGUÇLUK NIŞANNARI KATLI CÜMLELERDÄ ÖZ TEMASI: GAGAUZ YERİN MİLLİ SİMVOLLARI

40. Okuyunuz teksti seslän. Neleri bilärdiniz Gagauz Yerin milli bayraa için. Neyi seftä işittiniz, annadınız? Bulun maavi, biyaz hem kırmızı bayraan renklerinin maanalarını. Annadınız. Üç altın renktä yıldızlar neyi göstererlär?

Gagauz Yerin bayraa

Gagauz Yerin milli bayraa – Gagauziya avtonom bölgesinin ofițial simvolu 1995 yıldan canavar (oktäbri) ayın 31-dän beeri.

Maavi, biyaz hem kırmızı bayraan renklerinin var kendi maanaları.

Maavi renk gösterer vakıt baalantılarını, olêr kaavilik, umut hem iilik simvolu. Maavi beniz annadêr halkımızın sevgiliini Vatanına.

Biyaz renk tanıştırêr, ani gagauzlar olmuşlar bir halk kendi topraanda, onnarın barış hem kardaşça yaşamasını başka halkların arasında.

Üç altın renktä yıldızlar gösterer geçmiş vakıdı, büünkü günümüzü hem halkın gelän vakıdını. Bundan kaarä, üç yıldız – Gagauziyanın üç dolayı – Komrat, Çadır hem Valkaneşin – nışanı.

Neylän ayinler şada cümlä katlıdan?

Şada cümlelerdii var sade bir gramatika temeli, ama katlı cümlelerde var nicä olsun iki da, taa çok ta. Şada cümleler, angtları girerlär bir katlı cümleyä, mutlak baalı biri-bîrinnarı maanayca da, intonatıyaylan da,

Sadä cümleler, angıları girerlär bir katlı cümleyä, biri-birindän ayırilerlar virgüllän.

 , da

Güz geldi, yapraklar süitindi. Güz geldi, da yapraklar silkindi.

41. Bulup, çıkarın katlı cümleleri, koyarak durguçluk nişannannı. Çizin sadä cümlelerin gramatika temellerin altlarını. Açıklayın şada cümlelerin sınırlarını.

1. Geçti sıcak yaz da geldi güz.
2. **Durardı açık giinnär kuşlar** ı sınıklar **hazırlanardılar** yola.
3. Sabaalendän durardı duman ama bir vakıttan sora I hava hava açıldı.
4. Artık yaklaştıydı noyabri ayı ama **sınıklar'** taa gelmediydi.
5. Ceketti hızlı yaamur da biz kaçtık bordeyâ.
6. **Tez oldu karannık da biz hızlı daalıştık evlerimizä.**

bordey – kırdä yapılı bir bekçi cvceezi

➤ *Kurun birär cümlä, angıları uysunnar verilmiş shemalara*

1		2		1	, ana	2
1	, da	2		1	, ana	2

42. Aşaadah cümleleri yazın. Sadä hem katlı cümleleri bulup, gramatika temelini gösterin.

Koyunlar kaybelmiş. Ne yapsın çocuk sindi? Başleer aaramaa hayvannarı, ama dozdolayda can-cun yokmuş. Gider, gider çocuk da görer, ani nesä uzakta biyazıyer. Canı seviner çocuun, o ne kaçabilärsä etİşer o erä. Ama aldatmıştı onu gözleri, neçinki o görmüştü biyaz taşlan. Acaba, nereyi kaçtılar bu koyunnar?!

Oturer çocuk erä da başleer aalamaa. Ama umut onu hiç brakmeer, girişer o kaçınmaa oyanı-buyanı, tırmaşer aaca bişey görämeer... Sansın erä girmişlär o koyunnar!

Vakit geç olar, tombarlak ay göktä yukarı çiker. Bulutlar kaymışlar, ay aydmnatmış ortalı. Açlardan hem yamaçlardan erä düşärmişlär uzun gölgelär, uzakta sa canavarlar uluyarmışlar... Bir total canavar çocaa yaklaşer. (*"Üsüz çocuk" halle masalından*).

- 43.** Okuyunuz teksti. Annadınız içindeliini. Belliediniz hem yazınız laflıklardan o lafları, angıların maanalarını bilmeersiniz.

Gagauz Yerin gerbi

Gagauziyanın gerbi – avtonomiyanın bir simvolu. Onun ortasında bulunêr geraldika kalkanı. İçindä – duuan güneş, şafk, usluluk, sevgi hem sıcaklık simvolu. Beyaz şirittä güneşin şılamasının önündä yazılı „Gagauz Yeri”. Kalkanın maavi boyası – o halkın hem vakıtların baalantısı, istemeklär, doo- rulaa, insannaa.

Üç altın yıldız kalkanın içindä göstererlär geçmiş, şindiki hem gelecek halkın yaşamasını.

Gerbin kenarları – booday başakları. Şirit, angısı örülü başaklara, Gagauziyanın bayraa benizindä.

Altın başaklar – gagauzların zengin ekin tarlası simvolu. Bizim dedelerimiz pek üüsek paaya koyardılar ekmää herzammannar.

Gerbin en aşaaında – üzüm salkımnarı, simvol, angısı toplamış kendisinä Bucak topraanın kaaviliini hem güneşin diriltici kuvedini.

- 44.** Okuyunuz. Sesleyiniz gagauz milli gimnin laflarını. Nesoy duygular gelir üreklerinizä?

- 45.** Okuyunuz teksti seslän.

Gagauz milli gimni

Gagauz milli gimni – gagauz halkın şannamak türküsü, angısı çalınêr türlü önemli olaylarda. Gelärkän Gagauz avtonomiyasına başka memeketlerdän devlet insannarı, ensärkän gagauzlar sport yada başka büyük yarışmalarda, seseder hem çaarêr yaşamaa birliktä hem dostlukta bizim milli gimnimiz. Duygulanêr ozaman gagauzların cannarı, uyanêr üreklerindä derin sevgi ana topraana. Getirer insan aklısına dedelerimizin uzun hem zoor yaşamak yolunu. Bir resim gibi peydalanêr evelki senselerimizin üzleri, gözleri. Peydalanêr dedelerimiz, angıları çok kuvet koymuşlar, ani evlat boyları kısmetli olsunnar. Döküler bu duygulu türkü her taraftan, da tikennener gagauzların etleri, acıdêr hem sevindirer can-

narı. „İy ömür, Vatanım!” – düşüner. „Yaşasın gagauslar”,-
çaarêr.

➤ **Yazın katlı cümleyi. Verin ona karakteristika. Annadın shemaya görä;**

1. Bu cümlä katlı, neçin ani
2. Onun içindä iki sadä cümlä baalı biri-birinä ... yardımınan.
3. Te neçin o
4. İçindeki maanasına görä bu cümlä
5. İntonañiyaya görä

Duygulanêr ozaman gagauzların cannarı, uyanêr üreklerindä derin sevgi ana topraana.

46. Yazınız yaratma – miniatüra „Allahım, koru topraa: Gagauz Eri, Bucaa!”

Gurur
Hodulluk

47. Okuyun cümleleri. Belliedin, katlı yada sadä onnar. Annadın durguçluk nişannarını. Gösterin baş paylarını

1. Gagauz Erin Gerbi, Bayraa hem Cimni göstererlär halkımızın uzun istoriyasını; bizim kulturamız, adetlerimiz meraklı hem zengin.
2. Getirer insan aklısına dedelerimizin uzun hem zoor yaşamak yolunu.
3. Duygulanêr ozaman gagauzların cannarı, uyanêr üreklerindä derin sevgi ana topraana.
4. Biyaz renk tanıştırêr, ani gagauzlar olmuşlar bir halk kendi topraanda.
5. Döküler bu duygulu türkü her taraftan, da tikennener gagauzların etleri.
6. Üç altın yıldız kalkanın içindä göstererlär geçmiş, şindiki hem gelecek halkın yaşamasını.

48. Okuyunuz şiiiri. Hazırlayın annatma aazdan. „Gagauz hem rus halkın milli bayrakların benizleri”

49. Deneyin yazmaa šiircik gagauz dilindä, angısında yukarki örnää görä rus dilindä annadınız gagauz bayraan benizleri için. Nedir sizä bu benizlär?

50. Ukrainanın bayraan benizleri için düzünüz cümlä yada kısa šiir.

Ne gercik çiçecik dünnedä var,
Onnardan yaşamak ne gözäl!
Başçamız dolu zambak hem laalä,
Güllerdän alınêr gözlerim.
Kırmızı hem biyaz, sarıca da,
Pembelik hem hoşluk toprakta,
Bän ona dokunmam hem bozamam
En büülü çiçecii başçada.
Üredicinin sözü:

51. Evdeki iş. Aşaadaki teksti okuyun, katlı cümleleri bulup, çıkarın teksttä'n da ayın onnarı yazın

Açan ilkyaz gelir da havalar *isdA yısıner*, kızlar çikerlar küüyün kenarına da girerlär büük çukurun İçinä bakırlarını doldurmaa suylan. *Çukurun içindä bir pınar var*. Pınarın sereni yok. Su *yakında*. Kızlar sade uzader kolunu, onnarın bakırları tezicik suylan dolerlar. Bu su **sebepli** şuymuş, ondan insan **imdat** görürmüş. Bu suylan kızlar yıkanerlar, benizleri bîyaz olsun hem yanakları kırmızı olsun deyni. Sora burayı karılar gelir, bu sebepli suylan uşaklarını yıkeerlar, onnar saa olsunnar hem hastalanmasınnar deyni. Açan sorsın, necin bu suyu sebepli bularlar, onnar deerlär, ani orada kesilmiş, kıyılmış çok askerci, angılan küüyün insanım düşmandan? kurtarmış. ("**Sebepli su**" *legendasından*)

Sebepl – priçina, motiv, maana;
sebepli su (*folkl.*) – diri su, ilaç suyu;
imdat – yardım, kurtarmak, ilaç

§7. CÜMLELERİN BAŞ PAYLARI: SUBYEKT HEM PREDİKAT. SADÄ HEM KATLI ADLARDAN PREDİKATLAR KİEV – UKRAİNANIN BAŞ KASABASI

52. Okuyun teksti.

Kiev – Ukrainanın baş kasabası

*Yok dünnedä kasaba
taa gözäl Kievdän.*

Mihail Bulgakov

Kiev – dünnenin en evelki kasabaların biri. İlk yaşayannar peydalandılar burada yakın iki bin yıl geeri. Var bir meraklı legenda, angısı annadêr kasabanın duuması için. Kardaşlar Kiy, Şçek hem Horiv hem onnarın kızkardaşı Lebed açtılar bu gercik topraa Dnepr derenin saa kenarında. Onnar kurdular büünkü kasabanın temelini eşillikli erdä da adını koydular en büyük kardaşın adına görä – Kiev.

Durgun da bak bu evelki, ama her zaman genç kasabanın iilikçi gözlerine... Olaydı onu diriltmää, onda olaceydı kudretli uzun sakal hem saçlar, angılarına dolaşmış altın başlı kliselerin stavrozlu külecikleri. Uzun saçları diyerlər Dnepranın derin sularına. Arif fikirlii onun evelki yapıların duvarlarında.

Kiev – evelki kasaba, ama hiç diil ihtär

Subyekt hem **predikat** – cümleinin **baş payları**. **Subyekt** deniler cümleinin o baş payına, angısı gösterer, kimin için hem ne için sölenen cümledä. Subyekt cevap eder soruşlara: **kim? ne? kimnär? nelär?**

Örnek: Üülenädän **bulutlar** göktankaybeldi. Nelärkaybeldi? Bulutlar – subyekt.

Subyekt varnicä olsun **lafbirleşmesi dä**, deyelim: **Däduylan babu** yaşardılar mercimek evinda (masaldan). Yaşardılar **kim? Däduylan babu** – subyekt.

Predikat deniler cümleinin o baş payına, angısı gösterer, ne yaper subyekt, ne oler onunnan, ne sölenen subyekt için. Predikat cevap eder soruşlara: **ne yaper** (subyekt)? **ne eder? kimdir? nedir o? ne yapiler onunnan?** hem başka.

Predikatlar cümledä var nica düzülü olsunnar bir laftan, ozaman onnara .: .iler **şada predikat**, yada - iki-üç laftan, ozaman onnara deniler **katlı predikat**.

Örnek: Kırlangaçlar göka **uçtular**. **Uçtular** – sadä predikat.

Vasi büün şkolaya **alatlardı gitniää**. **Alatlardı gitmaä** – katlı predikat, düzülü laftan.

Subyektlän predikat – cümleinin gramatika temeliydir.

§8. ÇIZGI SUBYEKTİN HEM PREDİKATIN ARASINDA. ANA-BOBALAR

53. Okuyunuz teksti. Annadınız içindeliini.

En büyük zenginlik analara deyni – o biz, onların uşaklarıyız. Kısmetli o, kim küçüklükten duydu ana sevdasını, sıcaklığını, öpmesini. Biz de, elbetki, lüzüm cevap edelim onnara kendi sevgimizlän, kuşkuluumuzlan. Büyük hatırlıklan hem iiliklän biz lüzüm koruyalım insannarı, angıları baaşladılar bizä dünneyi, angıların duaları koruyêrlar bizi uzaktan-uzada. (*Dergidän „Saba yıldızı”*)

➤ *Okuyun belliedili cumleyi. Angi soz paylarına cekerlerlar subyekt hem predikat? Nesoy durguçluk nişanı koyuler bola cümlelerdä?*

Mamu – o bir pençerä büyük dünneyä. O yardım eder bizä görmää dünneyn güzelliini: daaları hem gökleri, ayı hem güneşi, yıldızları hem bulutları. Bu güzellik dersleri kalêr bizimnän ömürümüzä.

Eer cümledä hem subyekt, hem predikat ikisi dä adlıksaydılar temel halda, ozaman onların arasında koyulêr çizgi.

Mamu – dünneyn canı. Aylä – omurun temeli.

Dostluk – kaavi dayak.

54. Dünnedä var laflar, angılarını biz sayêrız ayozlu. O ayozlu, sıcak hem yalpak lafların arasında – MAMU. Laf, angısını uşak söleer hepsindän sık – MAMU.

Laf, angısından gülümseyecek sert tä, fena da – MAMU.

Neçinki bu laf getirer sıcaklık – sıcaklık ana ellerindän, sıcaklık ana canından, sıcaklık ana bakışından. Ondan da taa paalı bişey varmydır?

Kaç kerä mamu kalêr uykusuz, kaç kerä o kahır çeker, düşünêr oolu tok olsun, şen hem kısmetli.

Yok ölä yazıcı, kompozitor, resimci, skulptor, angısı danışmasın anaya.

(Üreñicilerin yaratmalarından)

55. St. Kuroglu yazmış: „Anam, ellerin bu dünnedä pek çok işledilär, kazanmaktardan artık buruştular, sertleştilär, eridilär. Ama **sıcak** bizim için hep ölä kaldılar”.

– *K. Vasilioglu* yazêr: „Bu dünnedä hepsi mamular uşaklarına deyni hepsindän gözäl. Ama benim mamum... Benim mamum – küüyün en anılmış terziykasıydı. O sade bakardı insana da ölçü almadaan dikärdi sırtına görä rubayı...”.

– *Oli Radova*: „Açan bir zor vakıt olêr, ilkin amum aklıma geler. O nicä yıldız uzak göktän bana şilêr”.

– *M. Gorkiy*: „Güneşsiz bümüz bir dä çiçek, sevdasız kıs-met olmaz, anasız – kimsey olmaz – yazıcı da, kompozitor da, resimci dä, skulptor da”.

– *Rasul Gamzatov* yazmış: „Mamu – o dünneyn canı, onun çeketmesi hem sonsuzluu”.

(*Dergidän „Sabaa yıldızı”*)

* * *

Döner dünnä... Onda yaşêr milyonnan insannar...Hepsi isteer olsun raatlık, usluluk. Kim koruyêr usluluu dünnedä? Elbetki, ANALAR!

Bizim borcumuz analarımızın önünda sonsuz. Ya, düşünelim: nekadar biz kuşkuyuz analarımıza... Dooru cevap vermää deyni, teklif ederim cevap edäsiniz anketanın soruşlarına.

(*Dergidän „Sabaa yıldızı”*)

Anketa

Mamunuzun duuma günü.

Sevgili yılın zamanı.

Sevgili çiçää.

Sevdii türküsü.

Sevdii imeeyi.

Sevdii zanaatı.

Sevgili rengi.

Yortu, angısını bekleer.

Nasıl mamun dinnener.

Mamunun istedii.

– Cuvap ettiniz mi soruşlara? Eer az olduysa cevap, läüzüm taa zeedecä vakıt geçiräsiniz ananızlan.

Yortumuza hazırlanarkan, biz teklif ettik üürenicilerä yaz-sınнар yaratma kendi anaları için. Nesoy gözäl duygularlan hem sıcaklıklan yazılmış o yaratmalar! Herbirinda uşaklar çizgilemişlär mamusunun güzelliini, kulturasını, iiliini, çalış-kannını. Dua edecäm, bu sevgi korunsun bütün yaşamaya!.

(*Dergidän „Sabaa yıldızı”*)

* * *

Mamu üüreder bizi yapmaa ilk adımnarımızı, açmaa canı-mızı iilää hem sevgiyä. Mamudan kablederiz nasaat yaşa-mak paahlılıkları için.

Bunun için biz bitkisiz şükür ederiz sizä, sevgili analar!

Mamu yaşêêr bizim sevinmeliklerimizlän, kahırlarımızlan, herkerä yanımızda zor momentlerdä. Ona biz baaşlêêrız di-veç sevgimizi hem hatırlımızı.

Ana sevgisi... O kuvetleer yufkayı, yardımneêr şüpelenenä, ihlam verer dooru adamnara.

Mamu kısmetli – ozaman aylä dä kaavi, uşaklar da saalık-lı, devletin geleceä dä uygun olur.

(*Dergidän „Sabaa yıldızı”*)

* * *

Boba nasaatı – altın, ana nasaatı – bilgi.

Bobalar yivêr, oollar lüzgerä atêr.

Ana südünü uşaa verer, canını – vatana verer.

Ana topraan tozu yabancılın altınından paalı.

(*G.Gaydarci*)

TARAFİM

Muzıka: Mihail Kolça

Sözlär: Mina Kösä

Tarafım, sän, tarafım,
Ne güzälsin, korafım.
Çok cömertsin sän, toprak
Gagauz Eri, Bucak!

Refren:

Etişti vakıt bizä
Yaşamaa uygun güzäl,

Bayraanı kaldır, halkım,
Kardaşlaa dooru, paalım!

İlk adım sendä yaptık
Hem da „mamu” biz dedik.
Kauşu sevdik dinmäz,
„Oglanı” çaldık susmaz.

Ne zaman bizi sildi,
Ne zorluk bizi kırdı.
Allahım, koru topraa:
Gagauz Eri, Bucaa!
Refren:

§8. CÜMLELERİN İKİNCİLİ PAYLARI: TAMANNIK, BELLİLİK, HALLİK HATIR KIYADA

 56. Okuyun uygun sözləri. Nesoy annersiniz onnari?

Uygun sözlär

Kiyat okuması suya benzeer, hererda yolunu buler. Bitkiyadan okunmamış kiyat yolun ortasında bulunmak. Akıl kiyatsız, nasıl kuş kanatsız. Kiyatlan yaşamaa -kahin bilmemää. Eveldän adam kiyatlan büüyer. „Kiyat okuması - en ii üürenmäktir" (A. S. Puşkin).

Kiyatlarda – bizim şindiki yaşamamızdır! Kiyatlar läazımdır hem gençlerä, hem ihtiarlara.

„Seviniz kiyat okumaa, bu iş ilinnedecek sizin yaşamanızı, yardım edecek annamaa sizin düşünmelerinizi, duygularınızı, eer onnar karışık olduysalar, o üüredecek sizi hatırlamaa insannarı hem kendi-kendinizi...” (A. M. Gorkiy)

Şada cümlelerin, baş paylarından kaarä, kalan paylarına deniler ikincili payları. Cümlelerin ikincili payları – **tamannık, bellilik, hatlık.**

Tamannık deniler cümlelerin o ikincili payına, angısı gösterer **obyekti** hem cevap eder gagauz dilinin **hal soruşlarına** (saabilik haldan kaarä).

Örnek: Vani **musaafirini** (kimi?) geçirdi sokaa. Peti aldı **kiyadını** (neyi?) masa üstündan. Bu **aaçta** (nedä?) çok şefteli var. Pınardan su (ne?) getirdim.

Bellilik deniler cümlelerin o ikincili payına, angısı gösterer obyektlere bir nişanını da cevap eder soruşlara: **nesoy? angı? kimin? neyin? kaçınıcı?** hem başka.

Örnek: **Eni** evin yanında vardı bir **alçak** sundurma. **Angı** evin? **Eni** – bellilik; **nesoy** sundurma? **Alçak** – bellilik.

Hallık deniler cümlelerin ikincili payına, angısı gösterer nicä, nczaman, neredä: hem ne neetlän iş öler. Hallık cevap eder soruşlara: **neredä? naäni? näändan? nezaman? necin? ne neetlän? kaç kera?** hem başka.

Örnek: Deredä uşaklar tıynak tuttular. **Neredä? Deredä** – ballık. **Dün** iyaamur yaadı. Yaadı **nezanian? Dün** – hallık.

Tamannıklar, bellilikla'r, hallıklar var nicä cümlelerde düzülü olsunar birkaç laftan da. Bölä uzun ikincili paylarını läüzüm bulmaa dooru soruş koymasınan.

Örnek: Biz bekledik musaafirleri **bir saat kadar**. Bekledik **nekadar? Bir saat kadar**-hallık, düzülü üç laftan. Bir tafta erinä kovulurdu pardı. Kovulurdu **nereyä?** – **bir tafta erinä** – **hallık**, düzülü üç laftan.

Komuşuların uşakları birisinä bir zararcık ta yapmazdı. Yapmazdı ne? -bir zararcık - tamannık, kurulu İki laftan.

➤ ***Aşaadaki laflarları kurun da yazın birar sadä cümîä, angılarında olsun baş hem ikincili payları. Onnarın altlarını çizin.***

Başçayı kazdılar, taşımaa yardımnadılar, avşamadan okudu, hızlı yazardı, geniş yol, dooru söledi, yorulunca gezindi, zarar yapmazdı, gözleri kamaştı, biyaz gölmek, kırmızı fiştan, çemrek oynardı

➤ ***Aşaadaki tekstin "Dermenci Karagandı" taa bir parçasını îeftenlerä yazın. Soruşları dooru kullanarak, bulun onda cümlelerin baş hem ikincili paylarını***

§9. BIRSOY PAYLI CÜMLELÄR, DURGUÇLUK NIŞANNARI ONNARDA EKMEK – EN PAALI İŞ DÜNNEDÄ

57. Okuyun.

Dünnenin temeli

Ciftçilik küüdä – en eski zanaatlardan birisiydir. Annaşılêr ekmek olsun deyni, laazım topraa işlemää, cift kaldırmaa. Bu zanaat gagauzlarda zamandan hatırlıydı. Büünkü gündä da bizim tarafın ciftçileri ekmek büütmäklän anıldılar. Bucaan da toprakları pek uydular kaamil arpa, booday cavdar, papsoy bereketlerine. Sade tarafımızda sıkca kuraklı yıllar çok sasirderlar, hem kimar sıra ciftcinin havezini da keserlar, ama buna da bakmadaan, buuk calismaklan hem yorulmamazliklan, saymadaan zaametlerini, bizim insana cikarer pek sarp ekmek bereketini.

Ekme, sıcak ekme. Ona evallaa gelir herbir insan:kucuu da buuyu da. Buun da tuterim aklında, nica usaklıında, atlayarak sevinardik babunun dolayanında, acan o cikirirdi firindan sıcak ekmekleri.

Ola kalmis, ola da gider – dünneyi ekme tuter. Bezbelli, ondan cekiler gozal adet: acan kacirerlar bir parca ekme era, onu cabuk kaldirerlar da operlar, sayip kendilerini buuk katli ekmaan onunda.

Ciftci bu dünnada yaser hep umutlan, harcanmis zaame-ti, dokulmus teri isteer dunsun kendinin hem hepsinin sofrasına, nica bir buuk gun gibi kolac. Taa eski vakitlerden buuklar uurederlar kucukleri ekmaa becerikli buutmaa sora da onu esapca harcamaa. Ekmaa laazim korumaa, zera olduynan kurak, evellar çok cannar aaclıktan kaybelirmis. Bunu tuter aklında hepsi insannar. Coktan gecti o kara gunnar, yok oldu aaclik, ama ekmaan paasi hic diisilmedi: buunna-buun hepsimiz biler, ani istediin ekmaa alacan hem ucuz alacan, zera butun duunnada hepsinden ucuz ekme bizda.

Diil mi, acaba, burada ortulu sakli o prost tabeet, acan kimisi artik bertilecek uklener magazından heybaylan ekme

da harcamêêr onu sade kendi sofrasında uşaklarınnan, ama mallarına da, kuşlarına da idirer pişmiş ekmää. Kararsız arcêrız, zänederiz ekmää. Bunu görer uşaklar! Onnar da sınaşêrlar ölä yapmaa. Bu da mi diil ayıp hem büyük günah?

Biz büün deeriz tatlı laflar çiftcilerin adlarına, sayêrız onnarı altın elli, zerä onnarın elleri kokêr ekmää- o ekmää, anğısı dünneyi tutêr.

(M. Koseya gora)

➤ **Okuyun cümleleri, angıarmda birsoy paylar baalı biri-birinä intonati yaylan hem baalayıcıylan ama. Açıklayın, nereda yapıler pauza bu cümlelerdä, angı laflan biz seslän ay ireriz.**

Girginnerä köpek saler, ama korkakları dallar. Ay şafk verer, ama yısıtmeer. Bulutlar dönüştülär', ama yaamadılar.

➤ **Nesoy durguçluk nişanı koyuler bu cümlelerdä?**

Cümlelerin birsoy payları – hepsicü cuvap ederlär bir soruşa, baalı onnar bir lafa hem hepsi var nicä olsunnar sade birtürlü cümlä payı.

Birsoy paylar diil baalı biri-birinä hem sölenelär sayıklamak intonatiyasinnan.

Birsoy paylan var nicä olsunnar baş payları da, ikincili cümlä payları da. Cümledä var nicä olsun bir birsoy grupası da, birkaç birsoy grupası da:

Vani hem Oli üürendilar uroklarım da *gittilar* oynamaa. Bir küçük hem gözal şıyırıcık konu dala da *başladı calmaa* sıklık. Sabaalen hem avşamnen kız açardı pencereyi da *serinnedärdi* içersini. Mamu sımardıladı Katıya hem Doniyä salilerdä hem perşembelerdä sulasınnar başçada fıdannarı hem çiçekleri.

58. Okuyun. Bulun cümlelerde birsoy payları. Gösterilmiş nişannara görä çizin onnarm altlarını. Tırbir cümledän sora kurun onnann shemalannı.

Örnek: *Kışın er da, insannar da dinnenerlär. (-da, -da).*

Bizim taraflarda büüyer alma da, armut ta, erik ta, üzüm da. Meyvalan **büötmää** deyni, çalışerlar büüklär da, küçüklär da. Güzün üzümünär bizi **çaarerlar-**, kâr elimizdäo

çekerlär kendilerinä. Gördüynän o kara, maavi, sarı, biyaz üzümneri, aazın sulaner. Güz geldiynäo, biz onnarı topleerız, ezeriz, süzeriz, dökeriz fiçılarapa-uzun dili; çok vakıt yola bakmaa – gözlerim yolda kaldı.

Birsoy payların arasında virgül koyuler, eer birsoy paylar diilseydi baalı baalayıcıylan yada baalisaydılar baalayıcıylan ama.

Susana okuyardı, yazardı.

Susana okumaazdt, ama yazardı , ama

Susana okuyardı, ama yaztttaazdh, ama

Eer birsoy paylar duı arsaydılar cümleda çift-çift, ozaman virgül koyuler çifflerin arasında: Koli hem Todi, Lanka hem OH, Sandi hem Görgi, Kirana hem Nadi kol-kola tutunup, gittilar şkolaya.

Birsoy payların arasında virgül koyulmeer, eer baalayıcı hem durarsaydı iki birsoy payın arasında.

Kati hem köpek yaşeerlar dostlukta. Kirezlar hem zerdelilar çiçek açtılar. Susana okuyardı hem yazardı

59. Okuyun. Paranleza içindä bulunan baalayıcılardan bulup doorusunu, yazın cümleleri tefterlerinizdä, Koyun durguçluk nişannanı.

1. Ban (hem, ama) batü gittik dün kıra.
2. Ban gittim bisikletaylan (hem, ama) geeri döndüm yayan.
3. Kırdä biz kazdık (hem, ama) siireltdik papşoyları.
4. Biz çalıştıık (hem, ama) bitirämedik payımızı.
5. Geeri dooru ban genä istedim yayan (hem, ama) sıra geldi taligaylan dönmää.

➤ Kumu hem yazın leHerlerinizda döldür ciimla, angılannda var:

- 1) İki birsoy paylı subyeekt bir predikatta;
- 2) İki birsoy paylı bellilik bir subyekta baalı;
- 3) İki birsoy paylı predikat bir subyekttä;
- 4) Üç birsoy paylı subyeekt bir predikatta

60. Yazın birar annatma temaya "Ekmek – en paalı iş dünnedä", kullanarak birsoy paylı cümleleri. Birsoy payların altlarını çizinnişannanı

§10. SCÜMLELÄR DANIŞMAKLAN. DURGUÇLUK NIŞANNARI CÜMLELERDÄ DANIŞMAKLAN. GAGAUZ ZANAATLARI

61. Okuyun teksti. Açıklayın öz fikirini, temasını, stilini, düzün planını.

Kaus

Malcu dadu taniner kuuyunda nica bir kaus ustasi. Bir gun cocucak Sandi sordu:

– Dadu, e nasil yaperlar kaus? Ban da isteerim uurenmaa.

Malcu dadu annatti cocucaa Sandiya, nica yapmaa kaus:

– Kaus yapmaa deyni, laazim ceviz aaci. Odun parcasini laazim kurutmaa bir yil. Ama gunesa koyarsan ceviz aacini-o catlayacak. Odunu laazim kurutmaa icerda.

Malcu dadu gosterdi hem ilerletti annatmasini:

– Alerim ceviz aacin parcasini, ilkin nacaklan keserim bu-ruk parcalari, sora da daltaylan rendeleeirim ceviz odununu. Cikaririm kaus instrumentin formasini. Sora gereriz struna-lari. Da yavas-yavas oler kaus.

Malçu dadu annader:

– Bak, kausta var uc struna. Ustunku strunadan cika-rer-sin melidiyayi. Iki struna da, akord yapmaa deyni.

Sandi baker strunalara, sorer:

– Dadu, necin ustunku struna demir teldan, ama obur iki struna jiladan?

Malku dadu cuvap verer:

– Necin ani kausta havayi cika-rersin demir strunadan. Obur iki struna sa yardim eder sesi gozelle-tmaa. Bak, cevi-rerak sola kausu, muzikant gezdider arkusu da ouneer hepsi strunalarda. Kausta strunalar gerili griffin uzundan iki par-mak yukari da strunalari yok nica bastirmaa parmaklan.

Kaus havalari gagauz halkin canindan geler! Eski vakitlar-dan geler biza kaus.

(S. Bulgara gora)

➤ *Ne o danışmak?*

62. Açıklayın, kimä danışerlar bu cümüeterdä. O lafların altlarını çizin

1. Ana Tarafım, sevgili topraam! Bucak Vatanım, Gagau-zistan! Zorlar basılsın yollar başından, gün hiç kaçmasın gül başçasmdan! (*D. Tanasoglü*)
2. Yolu sän, kızım, kolayınnan bulacan, artık büücäksin şansora (halk masalından).
3. Gelin, dostlar, burayı kutlayım çorbacıyı, büyükleri, uşakları hem gözäl dolaylan! (*K. Vasiioğlu*)
4. Lunga-Lunga, derecik, olsan sän bir kamçıcık, brakıp akmayı, durasın da kimisinä urasm... (*N. Baboglu*)

5. Ya, uzat ellerini, çeh, kirgiz hem ermeni, grek, ukrain, belorus, moldovan, bulgar hem rus, fin, çuvaş, hem da fran-suz, italyan hem gagauz, nemtä, türk, karakalpak... (K. Vasi-lioglu)

Danışmak – bu bir laf (yada lalbirleşmesi), angısı gösterer onu, kimä (neva) danışerlar.

63. Okuyun teksti. Koyun adını. Bulun cümleleri, angılarında var danışmak. Açıklayın danışmakların intonatıyasını. Yapın dooru pauzaları. Danışmakların altlarını çizin.

Okuyarsan, dostum, çok köstek bu dünnedä yok. Çok oku-yan adam, paalı okuyucularım, taa çok biler, yaşamayzı taa ii anneer, **yaşamakta** kendi erini taa tez buler, insana taa çok fayda getirer. Onuştan siz da, uşaklar, okuyun, çalışın, nekadar taa zeedäl, bilmää, annamaa. Sade kiyat, **paalı** üü-renicilär, açacak sizin gözünüzü, uşaktan Adam yapacek.

64. Okuyun cümleleri. Bulun danışmak laflarını hem koyun läazımını durguçluk nişannannı. Unutmayın intonatiya hem pauzalar için.

1. Mamu ban ilaçlandım, alıştım, ama benim canımı sıklet iyer. (S. ..ngeli)
2. Hadi sän da, uşacum, yum gözlerini. Sana sabaa alacam olmecik eni. (K. Vasilioglu)
3. Uşaklar oynayın, ki aydınmk olsun, halkların arasında hep birlik dursun. (G. Blänaru)
4. Lada läazım imää. **O kaldırdı kafasını.** (M. Prişvin)
5. Çİko ya sola **uşaklara:** "Zaman hayır olsun!" (Yu. Ermo-laeva)
6. Hadi, mari Lüda, sindi da sän. Zera herkerä çiker, ani sade ban! (G. Boyko)

Danışmaklar cümledä ayırilerlar virgüllärlän. Eer danışmak du-rarsaydı cümlenin başında hem sölenärseydi üüsek duyguyulan, ozaman onun ardına şaşma nişanı koyular.

Mitil Hızlı evagelasin.

Zina, san da bibliotekaya gellersin mi? Sän da, kızım, bibliotekaya gel-ersin mi? Sän da bibliotekaya gellersin mi, kızım?

65. Okuyun cümleleri, koyarak onlarda durğuçluknişannarmı hem çizeräk danışmakların altlarını. Bulun birsoy paylan. Eer läazım olarsaydı, küçük bukıayı büüka olur düştirasiniz.

1. Babo gidecäm ban büün1 darı ekmaä, bekim buyıl bizim tarla bereket verir (masaldan).
2. Kaç göçen sauş buradan, zerä derişiz kalacao (*masaldan*).
3. Sus, mırıldama kanlama. Dedim sana yok edäsin, ölä da yapasın (*masaldan*).
4. Ah tarafım tarafım erin eşil korafi. Topracık bizdä esmer, emiş hem başak besleer (*D. Kara Çoban*).
5. Buyurun efendi alın bendan pek taazä1, bu sabaa erindän koparıma karanfillär. (*N. Baboglu*)
6. Yaşa Bucaam ana topraam. (*M. Kösa*).
7. Dostlarım nerdä siz? Buluşçez nezaman? (*P. Çebotar*)

karanfil – rusça: гвоздика

esmer – kara (ekmek)

darı – rusça: proso

mırıldamaa – homurdamaa (kendi-kendinä lafetmäa)

kartlama – ihtyar (azetmemäk forması)

nerdä – nereda

buluşçez – buluşacez

66. Okuyun

XIX-cu asirda etnograf Valentin Moskov tanismis muzikantlan, angilari calarmislar kausta. Moskov yazer „...Gagauzlarda var maasus, original strunali instrument, adi „kaus kemenca” (kemenca-kasik) ...Bu kemenceda var sade uc struna: biri demirdan, iki da – sinirdan. Kemenceyi tuterlar diil ola, nica haliz kemenceyi, ama nica violonceli. Hem daye erlar onu diil era, ama disina. Oyneerlar onda arkuslan. Birinci strunada oynaneerlar melodiya, obur ikisi – yaperlar hep akord...

Bu instrumentin sesi cok hos”.

(*S. Bulgara gora*)

§11. DOORUDAN SÖZ. DIALOG. POLİLOG ANA-BOBALAR

67. Okuyun şiiri demekli. Nesoy temayı açıklêêr

Öküz hem karımca

Paalı mamu, bana baaşladın
Büük bir can hem cennet dünneyi.
Bän da isteerim sana baaşlayım
Al çiçeklän güllu başçayı.
Salt yaşa hem mutlu ol, anam,
Başka kimseycii bän hiç bilmäm,
Ki olsun hep bölä paalıca,
Çalışkan, sevgili, nazlıca.
Bän unutmaycam göl-gözlerni.
Hem yalpak pamucak- ellerni.
Bän hastaykan, kefsizkän gecä,
Sän bekläardın benim düşlermi.
Taa ölünçä borçluyum sana.
Ne isteersin? İzin et bana.
Yıldızı göklerden baaşlaycam,
O kırçlı başına takacam.

Monolog hem dialog sözü

Ncylän ayınler monolog sözü dialog sözündän?

Söz, onu kullanan kişilerin sayısına görä, var nicä olsun *monolog* da, *dialog* da.

Dialog sözü ona deniler, angısında pay aler iki yada birkaç kişi, angıları kendi replikalarinnan doldururlar biri-birinin sözünü. Onuştan bir replika var nicä doldursun, genişletsin, derinnetsin başka cümleyi, başka bir fi kiri yada görüşü. Dialog sözündä taa çok kera dar cümlelär hem yarı cümlelär kullanılır:

- *Tudorka, sän sabaa ne işyapacan?*
- *İçerlerim paklayacam.*

68. Okuyun teksti. Sölayin, nesoy söz bu (aazdan mı, yazılı mı), açıklayın fiinkti yalarını. Kişilerin sayısına göre, angılan pay alerlar sözdü, nesoydur bu söz?

- Todur, aulu sän mi kazdın?
- Ban, Koli çıçu.
- Kendin mi?
- Kendim. Beklämeyeceydım' baka iştäñ gelsin da kazsın ya.
- Kaç gündä sän onu bitirdin?
- Bir aftada.
- Hiç bilmääzdim, Todur, ani sän artık bola **biiük** işläř ya-persın. Akıllı **çocuksun!**
- demiş çıçısı.

69. Sesläyiniz bir Mamunun monologunu.

- Paalı benim oolcaazım!
- Kablettim mektubunu. Sän bilsän, nicä bän sevindim! Olsam bir kuş da uçayım senin yanına. Bän hazırım yapayım senin için hepsini, ama..., yazık, ölä olmêêr.
- Bän sade var nicä vereyim sana yaşamak, ama senin için onu yaşayamayacam.
- Bän var nicä üüredeyim seni çok işä, ama zorlan yaptıramayacam.
- Bän var nicä sana nasaat vereyim, ama senin için ayıramayacam doorusunu.
- Bän var nicä annadayım, ne o islää hem ne o prost, ama senin için çıkışa gelameyecäm.
- Bän var nicä alayım sana eni rubalar, ama içini, ruhunu gözelledeyim yok nicä.
- Bän var nicä baaşlayım sana kendi sevgimi, ama zorlan kendimi sevdirameyecäm.
- Bän var nicä annadayım sana yaşamanın herbir ufaklını, ama yok nicä yapayım seni Adam büyük bukvaylan.
- Bän var nicä annadayım yaşamanın üüsek başarıları için, ama senin erinä onnarı tamamnayamayacam.
- Ban hergün senin için dua edecam, ama yok nicä götüreyim Allahın yolundan.

– Oolcaazım, kuru kendini, bil, ani bän seni bekleyecäm so-
luumun bitki momendinädän!!!

(Dergidän „Sabaa yıldızı”)

**70. Okuyun dialogu. Bulun verilmiş nasaat punktların
kullanılmasını. İnandının dooruluunuzu.**

– Bıktım sana gelmäa, Panti aga. Ver aaçlarımı geeri da
hiç istämeerim seni bilmää, – dargın danıştı Çorlan Pavli
ustaya, angısı çoktan läazımdı yapsın onun kaplılarını hem
pencerelerini.

– Sän, Pavli, bana boşuna kızma. Ban, bolnijada yatarkan,
vardı mı nicä bîşey ustalayım? Bir aydan zeedä gipsadaydım.
Sora kan uşakları bolnitaya gitti – genä iştän tutunamadım.

– Bän anneerım seni, – yımışayıp, dedi Pavli, – ama sän da
beni arına. Artık güz geldi.

– Sana nezamana kadar läazım hazır olsunnar?

– Bu ayın bitkisinädan kaplıları hazırlasan, çok ii olur.
Pencereleri biraz sora da var nic.

– Bu ayın bitkisinädan, Pavli-kardaşım, diil sade kapula-
rı, ama pencerelerin1 da birazını yapacam. Sade Allaa saalık
versin. Öbür ayın onbeşinädan- kapularm da, pencerelerin
da artık erindä duraceklar.

– Saa ol, Panti aga, uslandırdın beni. Bän bilmääzdim, ani
sän bolnitada yattın. Afet beni! dargın – üfkeli ustalamaa –
yapmaa kızmaa – ürkelenmäa

➤ **1. Necin adam dargın lafetmiş ustaylan?**

➤ **2. Necin bitkidä adam a fol muş ustanın önündä?**

Dooru mu yapmış? Necin?

Monolog sözü ona deniler, angısında pay aler bir kişi. Yada:
bir kişinin nasaatına, sözünü monolog sözü deniler. Sözü bu
formasında dolu, katlı cümlelär kullanılan Tema açıklaner
geniştän, derindän hem mutlak var konpozifiya bütünnüü.

Aslan mı, osa kuzucuk mu?

Bir adamın vardı küçük oolcaazı. Bir keret, geldiynän iştän, bobası
gördü kendi sevgili oolcaazını Sandiyi oturarak erdä güz yaprakların
üstündä. Uşak eşinärdi toprakta, el-

ceezleri bulanmıştılar. Adam gülümsedi çocucaana, sarmaştı ona, sora kaldırdı yukarı da sordu:

– Nasıl işlerin?

– Islää! – cuvap verdi Sandi, bütün üreklän kablederäk bobasının sevgisini.

– Sölä, oolcaazım, eer olaydı ölä kolaylık, sän ne taa çok istäardın olmaa – aslan mı osa kuzucuk mu?

– Bän istämeerim olmaa ne aslan, ne da kuzucuk. Bän isteerim olmaa çocuk, – çok düşünmeyeräk, dedi uşak.

– Neçin? – şaştı bobası.

– Neçin ani aslan yok nasıl yapsın iilik. Kuzucuk sa iilikçi, neçinki hiç bir zaman olamaz fena. Bän sä var nasıl olayım osoy, nasıl isteerim bän.

– Nesoy sän isteersin olmaa? Annat, nelär yapêrsın?

– Bän ekerim toprra meşä çekerdeklerini. Sän annadarın bana, nesoy büyük fayda var aaçlardan. Onnar – tabiyatın hem insannarın soluu.

Şaşmış bobası oolunun cuvabına da, yaptına da. Sevinmiş, ani laflarını nezaman sa boşuna arcamamış.

BADI NÜKLAYIN KALPAKLARI

Badi Nüklay terziyâ gider kalpak diktirmää.

– Stöpa, bana läazım kalpak.

– E, läazımsaydı yapacam, badi Nüklay. Derin var mı?

– Var, Stöpa.

– Ya çıkar deriyi, bakalım.

Ölçer Stöpa deriyi, ölçer kafayı.

– Olacak, badi Nikolay. Bir kalpak yapacak 50 ley dikmää, kaç kalpak isteersın?

– İki çıkarsa, yap iki.

– Nüklay, bän var nicä yapayım dört tä.

– Stöpa, taa zeedä çıkmayacak mı?

– Badi Nüklay, bän var nicä yapayım sekiz dä, pek istär-sän.

– Ozaman yap sekiz, Stöpa, sekiz etecek. Nezaman geleyim almaa?

– Pazar günü sabaalän, Badi Nüklay.

Geler Badi Nüklay almaa kalpakları, çıkarêr pungayı, ko-

çun torbalarından yapmış, verer parayı Stöpaya. Stöpa sayêr paraları, çikêr 350 ley.

– Badi Nüklay, bir kalpaa para etişmeer.

– Stöpa, bendä para başka yok, şindi nâbacez?

– Badi Nüklay, al kalpaklarını, nezaman paran olarsa, ödeşirsin.

Çıkarêr Stöpa kalpakları, verer – sekiz taanä.

– Ne okadar küçük onnar, ba Stöpa? – sorêr Badi Nüklay.

– E, deri dä diildi büyük. Sän kaç kalpak sımarladın, okadar da yaptım. Bir kalpak sımarlasaydın, ozaman büyük olaceydı. Yada getireydin bir buva derisi, ozaman hepsi büyük olaceydılar, badi Nüklay.

Alêr badi Nüklay kalpakları, getirer evä, koyêr masa üstünä. Açan babu görer onnarı, sorêr:

– Naşi bunnar, bä?

– Kalpak diktirdim.

Kimä giiderecän onnarı, be, boş kafalı? Var iki kedi, onnara terlik mi yaptın, be, ilin kafalı? Şindi genä töö soyuk kalpa-annan kaldın!

İVAN KADIN, Beşalma.

§12. OKUMAK SESSİZ

71. Okuyun teksti. Çizgiciklerin erinä lââzımını durguçluk nişannarını koyun. Düzün onun planını.

ILKYAZ ZARARI

Ilkyaz. Miti, Mani hem onnarın mamusu aulda cotuklar arasinda fasula ekardilar. Sansora uulen gectiydi, acan cocuklan kizcaaza mamusu dedi:

– Ban isa gideerim, ama siz nekadar fasula bakirda kaldi ekasiniz. Biriniz hendecik kazacek, biriniz da koyun. Annastik mi ?

Usaklar bu isa hic sevinmedilar. Onnar diil ani sevmesin yardim etmaa, ama vardi neetleri saat besta klubta kino gormaa.

– Kalin saalicaklan, – dedi mamusu da gitti.

Saat yarim besaydi, ama fasula bakirda bitmaazdi.

– Gec kalacez, – dedi Miti.

– Sanki nabalim? – sordu Mani.

– Bilersin mi ne? Hadi taa tez bitirecez te bu cekedilmis sirayi, sora da kazacez bir kuyu da onun icina gomecez ka-

lan fasuleleri. Mamuya soleye-cez ani bitti, etismedi siralari ekmaa.

Mani buna kayil oldu. Sora hizli –hizli bitirdilar ekmaa cekilmis sirayi, kazdilar bir kuyu da onun icina doktular, ne kalmisti bakirda. Otaa- beeri ciynediynan onu, Maniylan Mitika rubalarini diisip, kinoya alatladilar.

Avsam ustusaklar mamusuna soledilar, ani iki siraya fasula etismedi.

– Yok, orayi bu yil bisey ekmeyecez, biraz siralar dinnensinnar. Gena islaa, ani siz yardim ettiniz obur siralari doldurmaa.

Birkac afta gecti, islaa yaamurlar yaadi, ne ekildi er uzuna hepsicii cikti.

Bir gun avsam ekmeeni idiktan sora, Mitiya mamusu sordu:

– Cocuum, kim sanki bizim aulun icindan gecti, bir kuyu icina auclan fasula eksin? Zavali toomnar hepsicii-hepsicii cikmislara, ama zeetleneerlar-onnara pek sikismalik, soluyameerlar.

– Gormedim, bilmeirim, – usaklar cuvap edardilar,

Sabaalen Mani hem Miti sakli icerdan ciktilar da tez aula girdilar. Onnar burada gordular, ani onnarin zararlaruza ciktilar. Ikisi da iilik kafaylan iceri girdilar. Utandilar mamusunun uzuna cikmaa.

(T. Marinogluya gora).

Soruslar:

1. Miti nem Mani ne yapaardilar cotuklar arasinda?
 - a) ekardilar kartofi;
 - b) ekardilar fasula.
2. Usaklarin anasi nereyi gitti ?
 - a) baska is yapmaa gitti,
 - b) isa gitti.
3. Nereyi alatlaardilar Mitiylan Mani ?
 - a) kluba kino gormaa,
 - b) sokaa oynamaa.
4. Ne yaptilar kalan fasuleleri usaklar ?
 - a) bitirdilar ekmaa,
 - b) doktular bir kuyuya.

5. Ne soledilar usaklar avsam ustü mamusuna?
 a) ani iki siraya fasula etismedi,
 b) soledilar doorusunu.
6. Ne gordular sabaalen Mani hem Miti, acan girdilar aula?
 a) ani fasulelar cikmamislar,
 b) ani onnarin zararları uza ciktilar.

§ 13. FONETİKA. LAFETMENİN SESLERİ (SÖZ SESLERİ). BUKVALAR. VOKAL HEM KONSON SESLERİ. BİZİM DEDELÄR

72. Tekstü „Kırlangaççık” ikişär kerä okuyun, ona plan kurun, yazın tefterlerinizdä birär takrir.

Savastin sever dünnedä gözelli da metinner onu hepsindä yaratmalarında. Litografiyada „Kızlar” – bütün boy, uzun fitalarlan gerçik gagauzkalar, çiçek – başlarında. Başkabak kızlar – simvol, ani Bucak kadınları da oldular serbestli, sıkıntısız.

(Dm. Kara Çoban
 „Savastin Dmitriy Ivanovic”)

Fonetika – dil bilgisinin bir payı, angısında üüreniler söz sesleri, onnarın özelli hem dönmesi.

Gagauz dilindä var 41 ses, onnarm arasında 20 vokal ses hem 21 konson ses.

Vokal seslär te bunnardır: [a], [ä], [e], [e], [ı], [i], [o], [ö], [«], [«] – dar fdiil uzun); [ad], [a'a], [ee], [ee], [ıı], [ii], [oo], [öö], [uu], [üü] – uzunnar. Uzun vokal sesleri yazıda gösteriler ikişär bukvalarlan, ama ses onnarda birdir.

Konson seslär te bunnardır: [b], [c], [ç], [d], [f], [g], [h], [j], [k], [l], [m], [n], [p], [M], [s], [ş], [t], [m], [v], [y], [z].

Vokallar açık seslän sölenlerlär.

Alfabettä herbir sesä veriler birar bukva. Herbir bukvanın var kendi eri. Gagauz dilinin alfabetindä var 31 bukva. Te netürlü onnar erleştirilH:

Büük bukvalar Ä hem E lafların başlantısında kullanılmeerlar. Uzun seslär gösteriler ikili bukvalarlan – **aa, äa, ee, eä, ıı, ii, oo, uu, üü, öö.**

Onuştan laflarda: torba – 5 ses, 5 bukva; *lüzgär* – 6 ses, 6 bukva; *yaamur* – 5 ses, ama 6 bukva, neçinki uzun ses [aa] İkili bukvalarlan gösteriler.

Uzun ses [öö] yazılar iki vokallan sade bir lafta – *ötöögün*: 6 ses, 7 bukva.

- *Fonetikada ne üüreniler?*
- *Kaç ses var gagauz dilindä?*
- *Sölayin vokal sesleri, diil uzunnarı.*
- *Sıralayın uzun vokal sesleri.*
- *Angı seslerä deniler incä vokallar? Kendi örnekle-
rinizda bulun.*
- *Angı seslerä deniler kalın vokallar? Örneklerdä
gösterin.*

- 73.** Aşaadaki tekstin parçasını tefterlere yazın. Cümlelerin laflarında vokal hem konson sesleri bulun. İncä hem kalın vokal seslerin altlarını çiziniz bir hem iki çizigiciklan.

Kaar yaayer!

Dışarda büün taa sabaaländan kaar başladı yaamaa. Gökün yukarsı, bulutların aşaaşı, sansın doldu küçüräk, tombarlak kaarcaazlarlan. Poyrazdan lüzgercik kaarcaazlan uçurdardı, türlü-türlü döndürärdi, erä düşürdärdi. Tezdä biyaz kaar örttü sokakta kara yolu. Evlerin üstleri, eşiklerin basamakları, aullar hem sundurmalar bim-biyaz oldular.

- 74.** Aşaadaki laflarda uzun vokal sesleri bulun, çiziniz onların altlarını, düzün o laflarları beş cümlä da tefterlerä yazın

Aacırı dalları, aar ük, biyaz kaar, maavi gök, taazä piintr, dooru sölemää, küçük ool, ülik yapmaa, oyunu siiretmää.

- 75.** Aşaadaki teksti okuyun, annadın onun içindeliini. İnce vokallı hem kalın vokallı lafları bulup, onnari îefterlerinizdä ayın yazın.

Günün birindä ban gidärdim derä boyunda yolcaazdan da bir gümä altında bir kirpi gördüm. Kirpi da beni gördü, tezicik sarınıp, bir yumak gibi oldu. Ban dürttüm onu çizmenin uçurman. Kirpi üfkelendi da kendi iinelerinnän urdu çizmemä. Ban çizmännän itirdim kirpiyi derä içinä. Kirpi su içinda açıldı da derenin öbür kenarına başladı üzümä. Kirpi benzärdi bir raotkurcaa, sade onun arkası doluydu diil çitî-naylan, ama iinäylän. (*M. Prişvina görü*).

- 76.** Teksti tefterlerinizdä yazın, subyektləri bulup, onnarın altlarını çizin, koyun onnara läüzımnı soruşları.

Kara Çoban eni epoha gagauzlara açtı, baaşladı hepsimizä sevda ana tarafımıza, yamadı insannara bilgiyi hem interesi istoriyaya. Kara Çoban – yaratıcılık hem kultura adamıydı. Bütün dünnä ona renkli görünardı, o savaşardı her bir kıpımını kıstırmaa resimdä, fotoda, videoda, skulpturada – her bir iştä Dimitri profesionaldı. Yaşamasını onun sardıydı folklor. Kendi ana küüyündä açtı gagauz etnografik muzeyi, angısı gibi yok ne Moldovada, ne bütün dünneedä. Muzeyda onunnan hem şindiki orada çalışannarlan toplu binnarlän ekspozatlar. Beşalma – Gagauziyanın baş kultura punktu oldu.

Beşalmada muzeyin önündä Kara Çobanın büstu durer...
Her gün insannarın aklına getirer şanı vatandaşını, angısı
vakıtsız sonsuzlaa vardı...

(G. Yalanci)

§14. GAGAUZ DİLİNİN ALFABETİ. SESLERİN HEM BUKVALARIN KULLANMASI

77. İş tekstlän.

Sän gittin, ama çiçeklär, angılarını sän diktin, kaldılar bu-
rada da büüylerlär. Bän bakêrim onnara da sevinerim, ani be-
nim oolcaazım braktı kendindän sora nesä islää – çiçeklär.

Ah, ne islää olaceydı, eer sän her zaman hem hererdä,
bütün yaşaman brakaydın insannara sade isläälik – çiçeklär,
düşünmeklär, iilikçi akıla getirmeklär kendinin için – ilin
hem kısmetli olaceydı senin yaşaman.

Ozaman sän duyaceydın kendini läazımını hepsi insannara,
da bu duygu yapaceydı seni zengin ürekli. Bil, ani her zaman
taa islää hem hoş vermää, nekadar almaa.

(M. Gorkiyä görü)

➤ *Neçin yazıcı sevinärdi oolunun yaptına – çiçekleri
dikmesinä?*

➤ *Ne o söleer ooluna?*

GAGAUZ DİLİNİN ALFABETİ

Gagauz dilinin alfabeti 1993-üncü yılda latın grafikasına geçirildi.
Alfabettä herbir sesä veriler birar bukva. Herbir bukvanın var ken-
di eri. Gagauz dilinin alfabetindä var 31 bukva. Te netürlü onnar
erleştirili:

Aa	Çç	Ff	İi	Mm	Pp	Tt	Vv
Ää	Dd	Gg	Jj	Nn	Rr	ŦŦ	Yy
Bb	Ee	Hh	Kk	Oo	Ss	Uu	Zz
Cc	ê	ı	Ll	Öö	Şş	Üü	

78. Aşaadaki laflan yazın, vokal bukvaların altlarını çizın, kendiniz çıkış yapın, necin bu lafların maanaları başka-başka olerlar. Düzün onnarlan beşä'r cümle.

Dar-dur, dört-dürt, bol-bal, gez-göz, dil-dal, yaka-yıka, sor-sür, güç-geç.

79. Aşaadaki lafları tefterlere yazın, konson bukvaların altlarını çizın, söläyin, angı konsonnar bu lafların maanalarını diiştirerlar. Nişannı laflarlan cümle yazın.

Aba-ada-aga, koza-kosa, tut-dut, adım-züm, adanı-adım, günä-gümä, düü-tüü, suumaa-kuumaa.

80. İş tekstlän.

Петр Влах

(1945-2012)

Народився в 1945 році в м. Комрат. Закінчив художнє училище ім. І. Рєпіна в Кишинєві 1969 року і Львівський поліграфічний інститут ім. І. Федорова в 1980 р.

Його покликання, давнє захоплення – декоративні гарбузи-сусаки. П. Влах сам вирощує ці дивовижні гарбузи, використовуючи їх здатність набувати форми, заданої людиною. Художник наносить на поверхню гарбуза малюнок, потім випалює його. Таким чином наче оживають на овочах неймовірні обриси, додаючи схожості то з дикою качкою, то з лебедем, то з цілою родиною птахів або, скажімо, доброзичливих вузів.

Багато орнаментовані гарбузи служать не лише окрасою інтер'єру. У них можна зберігати воду, сіль, овочі та

фрукти, ложки, насіння, борошно тощо. П. Влах творчо запозичував декоративні мотиви з багатой спадщини народної творчості: килимарства й національного вбрання, вишивки, різьблення по дереву й каменю. З 1980 року він очолював народний промисел гарбузів-горлянок.

Іншою не менш важливою галуззю, в якій працював митець, був книжковий знак. Петро Влах створив більше 100 екслібрисів, більшість яких присвячена сучасній культурі гагаузів, збирачам і хранителям етнографічної спадщини.

§15. VOKALLAR. VOKAL GARMONİYASI GAGAUZ DİLİNDÄ. ANA-BOBALAR

81. İş tekstlän.

Annatma „İki ool”

Bir avsam oturusta kimisi laf kattiydilar o is icin, nica usaklar, buudukca, sayerlar analarini-bobalarini. Ozaman manim benim annattiydi bir kisacik istoriyacik, angisi halizdan olmus yasamakta.

Brakip isi bir tarafa, manim ceketti:

– Vardi bir vakit bir çiftci, diildi da pek fukaara, bir laftan – ortağ corbacydi. Vardi onun iki oolu, akilli cocuklar, gezardilar skolaya birdan uurenardilarda pek islaa. Istaardilar ikisi da uurenik cikmaa. Ozamansaydi pek zordu uurenmaa: cok odemaa laazimdi. Siirekta para tarafindan yufkaca insannar basarirdilar uurenmeyi. Bu insane zordu: iki kisi uuretmaa o vakitlarda diikdi saka. Ama o savasardi nasi-nica basarsin islerini, uc-uca getirsin onnari, savasardi, nica taa kolay olsun oolarina, yardim edardi onnara – salt uuren-sinnar. Geldi vakit, da onun oollari basardilar skolalarini. Basardikca, isa girdilar: birisi-advokat, oduru da uuredici. Ya-saardilar islaa, yok ne demaa, ama buuk cocuu advokat taa yasaardi.

Istedi bobasi gitsin seftelesin onari. O bu vakit urduydu kendini ciraklaa, bak sattiydi hepsiciini, neyi vardi, oolarin beterina. Yayan cariklan, giyimni yamali dimilarlan, yollandi kasabaya. Etistikca, uuradi advokat oolunna. Urdu tokada, cikti slugalarin biri.

– Ne deyecan, dadu? – sordu o.

– Sola corbacina ciksin, ban onun bobasi, – cuvap Verdi dadu.

Citti sluga, soledi advokata. Advokat cikti disari, uzun-uzun bakti bir cala ihtyara, kizarip sararmaa basladi. Olctu birkac kera daduyu tabannarindan basinadan, ama dayanamadi, dondu arkasinnan bobasina.

– Koolayiniz onu buradan, gormeyim! – izin etti slugalarina corbaci, – harinnamaa baslarsaydi, kolveriniz tazilari, onnar gostereceklar onun yolunu. Da dooruldu iceri.

Ihtyarin gozlerinda yaslar peydalandilar. Cikarip kalpaani, sildi onnari; bir cala bakti iceri giran oolunun ardina dayan yan sora aldi yolunu bir tarafa.

(G. Gaudarciya gora)

Gagauz dilindä var 41 sesin arasinda 20 vokal ses.

Vokal seslär te bunnardır: [a], [ä], [e], [e], [i], [i], [o], [ö], [«], [«] - dar fdiil uzun); [ad], [a'a], [ee\ [ee\ [ii], [ii], [oo], [öö], [uu\ [üü] - uzunnar. Uzun vokal sesleri yazıda gösteriler ikişar bukvalarlan, ama ses onnarda birdir.

Gagauz dilindä, nicä da başka türk dillerindä, laflarda kullaniler ya salt kaim vokallar, yada salt incä vokallar. Eer lafin ilk kisimında varsaydı kalın vokal, öbürlerindä da hem lafin afikslerindä da lääzim olsun kaim vokallar.

Örnek: kar-puz-lar, ço-tuk-lar, uşak-lar-ımız-da hem başka.

Açan sa lafin ilk kisimında incä vokal buluner, kalan kisimında da incä vokallar lääzim olsun.

Örnek: ş-i-rit-lär, el-le-rin-dä, ütö-le-mää, gün-ne-rim hem başka.

Bu kurallara deniler vokallann garmoniya kanonu. Vokal garmoniyası bozuler alma laflarda.

Örnek: a-teş, i-nan, ra-di-o, ta-li-ga, lää-zım, maa-vi hem başka.

Gagauz dilinin dä kimi laflarında vokal garmoniyası bozuler. İşliklerin afikslerindä c konsonun önündä herkerä İşidiler hem yaziler -e vokali.

Örnek: al-acek, bul-acek, koru-yacek.

Kimi katlı laflarda vokal garmoniyası yoktur.

Örnek: *karagöz, ilkyaz, delikanni, nekadar, nezaman, nääni* hem başka.

82. Aşaadaki soruŖlara cuvap hazırlayın, okuyup 29-uncu paragrafı.

1. Angı laflarda kullanıler salt kalın vokal? Kendi Örneklerinizde gösterin.
2. Angı lallarda kullanıler salt incä vokallar? Örnek veriniz.
3. Söläyin bikaç alınma laf, angılarınıda vokal garmoniyası bozuler.
4. Gagauz dilinin angı laflarında vokal garmoniyası yoktur?

83. Aşaadaki cümleleri tefterlerinizä yazın. Bulun o lafları, angılarınıda vokal garmoniyası bozuler, onnann altlarını çiziz. Atmadın, necin onnarda yok vokal garmoniyası.

1. Ayleda o uŖaktan beenerlär, angılan analannı-bobalannı sesleerlür.
2. Maavİ göktä yoktu hiç bir bulutçuk ta.
3. Gagauzlann eski adetleri pek gözüdür.
4. Maalemîzdä çok dostum var.
5. Kati davaları kolay esapleer.
6. Miti anasını sevindirdi, deyip, ani Ŗindän sora uslu oturacak uroklarda.
7. İlkyazın süütlär çabuk eŖerer.
8. Yolda karagöz kızçaaz yardım edardi bir ihtiar daduca torbasını taŖunaa.
9. Çin sabaalän gökün günduusu taran kıp-kırmızı olmuştu.
10. Günbatısı tarafından lüzgär biza dooru gelirdi

84. Düşünün da yazın tefterlere 10 laf, angılarınıda olsun sade kalın vokal hem taa 10 laf, angılarınıda – sade incä vokal.

85. Aşaadah laflan ayırın, bakarak kalın hem İncä vokallara, da yazın iki grupaya vokal garmoniyasına görä:

Ayva, aşçı, aşaa, güüdä, güreşmää, datmaa, denemäa, evelki, zararsız, enilemäa, äpcavatçı, dinnenmäa, zeedelemäa, düüräaä, köken, korkmaa, kelebek, korunmaa, köpürmäa. körpä, paalı, örtü, örümäa, sabaakı, sayfa, terlemaa.

86. Okuyun teksti.

– Te neylan odeerlar oollarım da, – dedi dadu kendi-kendina. Onun havezi kaybeldi, vazgectiydi artık istediından da. Ama dusundu seftelesin ikinci oolunu da.

Gitti ona, buldu onu konusarkana. Çok insane oturardi sofrada. Ooolu karsiladi onu, pek sevendi gelmesina.

– Baka, gec te burey, odaya, soyun senin partallarini, cıkar cariklarini, ban sana verecam bir kostum, bir çift cipici; giinecan, duzunecan da girecan bizim aramıza.

– Yok, bunu yapamam. Ban becormeerim kullanmaa kendimi bola insannarin arasinda. Taa islaa ban ayiri te bu odacikta oturacam.

– Yok bisey, ba baka. Onnar da bizim gibi insane: nica san da ban. Girecan benimnan, ban seni tanistaracam onnarlan, soleyecam, ki san benim bobamsin, ellesecan herbirinnan da oturacan erinda.

Ihtyar yikandi, tarandi, da girdilar ikisi konusannarin odasina. Girdicaan orayi, sansin kaybeldi, eridi bu adam insane boluu icinda. Yoktu da nica tanimaa onu, kim o: zengin mi osaydi fikaara mi. Ama bu insannar bir sanardilar kendilerini. Ihtyar duydu birdan, ani girdi kendi insanin arasina, pek ta sennendi bundan. Islaa insanin arasinda ihtyarlar da genclenerlar.

Ozaman da, bu konuskada, dadu annatti bu istoriyayi, cunku bir baskasi icin.

Mani gena aldi iyyi da, sikip sumaa rokenin basliina, ceket-i ipli islemaa ileri dooru.

(G. Gaudarci gora).

§16. DİFTONGLAR. UZUN VOKALLAR

87. Okuyun teksti. Kısdan annadın içindeliini.

Gün duuması

Derin gecä uykusundan uyanêr dünnää eni yaşamaya. Var mı acaba bişey toprakta taa gözäl bu uyku kalkmasından?

Getirerim aklıma, nasıl yazın karşılaardım güneşin peydalanmasını Yalpug gölümüzün boyunda. Hava taazä hem serin. Sessizlik. Üreemdä – raatlık. Salt kimär kerä dalga-dalga kaplêêr güüsümü bir tatlı duygu – onu getirer iydä gümelerin büülü, bürcü kokuları... „Ah, – annêêrım bän, – bu haliz kısmet.,,

Tabiyatın uyanması – pek gercik Allahın yaratması, angısı dolu taynaylan. Durêrsın göl boyunda da işidersin herbir sesçeezi, herbir ufak şıprırtıcı. Yavaş-yavaş güneş kalkêr gorizonttan, da bütün tabiyat seviner bu peydalanmaya! Nasıl padişaa, güneş selännaşêr göllän, aaçlarlan, herbir otçaazlan, herbir böceciklän. Da hepsi annêêr: büün olacek eni sa-baa, eni gün. Kuşlar, sesli türkücülär, çıvgınnı çalêrlar. Aaçlar, naturanın koruyucuları, yavaşıcık sallanêrlar. Yalpug raatlıkta güneşin şılacıklarını kableder. O gösterer onu bizä sularında bir yalabık altın yalınnan. Çiçeklär açêrlar, da bütün tabiyat uzanêr güneşä, karşılayarak onu.

Tabiyatın uyanması
Allahın yaratması
çivginnı çalêlar

[ad], [a'a], [ee\ [ee\ [ii], [iî], [oo], [öö], [uu\ [üü] – uzun vokallar. Uzun vokal sesleri yazıda gösteriler ikişâr bukvalarlan, ama ses onnarda birdir.

§16. VOKAL DÖNMELERİ (Ä/E, ÄÄ/EE, A/Ê). ZANAATLAR

88. Cümleleri yazın.

Çölmekçilər

Herbir gagauzun evindä var maaza, neredä durêlar küplär dolu piinirlän, var sızırma küpü, domuz yaası. Kim sever tatlı, o hazırlamış uşaklara bal küpü, pekmez küpü. Küçük küpçeezdä tutêlar koyun südündän hem inek südündän yuurt.

Toprak küp, toprak çölmek, toprak çanak, toprak tuzluk – bu kapları gagauzlar kullanardılar üzlän yıl. Çiftçi bir ayledä yoktu nicä insanca yaşamaa, yoksa sendä küçük çölmekçilər, neredä yapêlar yuurt, toprak küp, nereyi koyêlar kış için piinir, başka bir küpçeezä koyêlar şızırma, domuz yaayı, bal, üzüm pekmezi hem taa başka läazımını işlär.

Hepsi bu kapları yapêlar topraktan, angısını var nicä yuurmaa hamur gibi. Bu iş için läazım bir maasuz toprak, kırımızı toprak. Bu toprakta var plastika, o üzerä ustalar yapêr türlü gözäl kaplar.

Stepan BULGAR

Gagauz dilindä te bu vokal dönmeleri var:

1. ä/e

Lafların formalarını diiştirärkän, urgusuz vokal ä döner e vokala (urgu altında a dönmeer e vokala: seslä – sesläyin, sola – söläyin).

Örnek: *gacä – gecelär; evdä – evdekilär; piliçlär – piliçleri; seslä – seslemää; ban – beni hem başka.*

2. ää/ee

Urgusuz uzun vokal aa uzun ee vokala döner.

Örnek: *güvaä – güveeniz; inaä – ineemiz; dirää – direemiz.*

3.a- ê

Vokal a döner S vokala sade işliklerda şindiki zaman formasında.

Örnek: *başla - başlS-er; topla - tople-er; atla - atle-er hem başka.*

89. Aşaadaki cümleleri tefterîera yazın, bulun da çizin o laflan, angılannda vokal dönmesi var

1. Uroktan çıktıynan, beklä kafadarını da bilä şkoladan evä gidiniz.
2. Biz her gün bekleeriz, güneşli, sıcak hava olsun.
3. Gelma bîzä oynamaa ozaman, açan ban uroklara hazırlanerım.
4. Dostum, çok vakit biri-birİmizä gelmemaa yakışmaz. Tellär geriliydi iki aacm arasında.
5. Biz denämedik telleri, neçinki karannık artık çökärdi.
6. Getirmä bana kötü haber.
7. Urokta tez getirmeerİm aklıma te o kuralları, angıları için okuduydum evdä.
8. Musaafirliktä kendi prost nazlarını sakla.
9. Kim sakîeer aalemdän kısmetini, ona insan maana bu-ler.
10. Hadi, başla resimnemää!
11. Vasi başleer yazmaa tekst